

สิทธิในทัศนะของพุทธศาสนา

สมภาร พรหมทา

พุทธศาสนาพูดถึงเรื่องสิทธิหรือไม่

มีนักวิชาการจำนวนหนึ่งคิดว่าพุทธศาสนาไม่ได้พูดถึงเรื่องสิทธิเอาไว้ สิทธิในที่นี้ หมายถึง สิ่งที่ปรัชญาสังคมตะวันตกเรียกว่า right เหตุผลที่ให้นักวิชาการเหล่านี้สรุปเช่นนี้ก็ต่อเมื่อเราพิจารณาระบบศีลธรรมในพุทธศาสนาแล้วเราจะเห็นว่า พุทธศาสนามีระบบศีลธรรมแบบวางอยู่บนพื้นฐานของบุคคลผู้กระทำการ (agent-based morality) ไม่ได้มีระบบศีลธรรมแบบวางอยู่บนพื้นฐานของการเรียกร้องสิทธิ (right-based morality)

ศีลธรรมแบบวางอยู่บนพื้นฐานของการเรียกร้องสิทธิคือศีลธรรมที่ใช้แนวคิดเรื่องสิทธิ สำหรับเป็นเกณฑ์ในการวินิจฉัยว่าการกระทำนั้นๆ ผิดหรือถูก ยกตัวอย่างเช่น นายดำขโมยเงินนายแดง การกระทำของนายดำผิดเพราะเป็นการละเมิดสิทธิในทรัพย์สินของนายแดง ส่วนศีลธรรมแบบวางอยู่บนพื้นฐานของบุคคลผู้กระทำการคือศีลธรรมที่ใช้แนวคิดเรื่องค่าของบุคคลผู้กระทำการเป็นเกณฑ์วัดว่าการกระทำของเขานั้นดีหรือชั่ว หากว่าการกระทำนั้นเพิ่มค่าความเป็นมนุษย์ของเขาให้สูงขึ้น การกระทำนั้นก็ดี ตรงกันข้าม หากว่าการกระทำนั้นลดค่า ความเป็นมนุษย์ในตัวเขาให้ต่ำลง การกระทำนั้นก็ชั่ว ในตัวอย่างข้างต้น หากใช้เกณฑ์ของระบบศีลธรรมแบบวางอยู่บนรากฐานของบุคคลผู้กระทำการวัด การกระทำของนายดำผิดไม่ใช่เพราะการกระทำนั้นเป็นการละเมิดสิทธิของผู้อื่น หากแต่ผิดเพราะการกระทำนั้นลดค่าความเป็นคนในตัวนายดำเองให้ต่ำลง

นักวิชาการที่กล่าวถึงข้างต้นเชื่อว่าเมื่อพุทธ-ศาสนากล่าวว่าการกระทำนี้ผิดศีลธรรม ความหมายก็คือ การกระทำนี้ทำให้คุณค่าความเป็นคนในตัวเราลดลง เมื่อกล่าวว่าการกระทำนี้ดี ความหมายคือการกระทำนี้เพิ่มคุณค่าความเป็นคนในตัวเราให้สูงขึ้น ด้วยเหตุนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่าระบบศีลธรรมในพุทธศาสนาเป็นแบบก. (ต่อไปนี่เมื่อกล่าวถึงระบบศีลธรรมแบบวางอยู่บนพื้นฐานของบุคคลผู้กระทำจะเรียกสั้นๆ ว่าระบบ ก.) ไม่ใช่ระบบ ส. (ต่อไปนี่เมื่อกล่าวถึงระบบศีลธรรมแบบวางอยู่บนพื้นฐานของการเรียกร้องสิทธิจะเรียกสั้นๆ ว่าระบบ ส.)

ความเห็นที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เกิดจากการไม่แยกแยะว่าระบบศีลธรรมในพุทธศาสนามีสองระบบซ้อนกันอยู่ ก่อนที่เราจะอภิปรายปัญหาต่างๆ แรกสุดนี้ ผู้เขียนขอเริ่มต้นด้วยการแยกแยะระบบศีลธรรมในพุทธศาสนาให้เห็นเป็นสองระบบเสียก่อน เมื่อเราทำความเข้าใจเรื่องนี้ชัดแล้ว เราจะมองเห็นลู่ทางในการสร้างปรัชญาสังคมแบบพุทธชัดขึ้น และเราจะตอบได้ว่าทำไมผู้กล่าวว่าพุทธศาสนาไม่เคยพูดเรื่องสิทธิเอาไว้ถูกต้องหรือไม่

ระบบศีลธรรมสองระบบในพุทธศาสนา

พุทธศาสนาองมนุษย์เป็นสองแง่ แ่งแรก มนุษย์แต่ละคนคือปัจเจกบุคคล มนุษย์ในแง่นี้พุทธศาสนาเชื่อว่าถูกควบคุมโดยกฎธรรมชาติที่เรียกว่านิยาม^{*} ในจำนวนนิยามห้าประการที่พุทธศาสนากล่าวถึงนั้น มีอยู่ข้อหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับเรื่องศีลธรรมที่เรากำลังพูดถึงกันอยู่ที่นี่คือ กรรมนิยามหรือกฎแห่งกรรม กฎแห่งกรรมคือกฎธรรมชาติส่วนที่ทำหน้าที่ดูแลการกระทำที่แผ่ค่าทางศีลธรรมของมนุษย์ กฎแห่งกรรมคือกฎที่จะชี้ว่าเมื่อทำกรรมเช่นนี้เราจะต้องได้รับผลตอบแทนเช่นนี้ ยกตัวอย่างเช่น นายเขียวช่วยเหลือเด็กคนหนึ่งที่กำลังจะจมน้ำระหว่างเดินทางกลับบ้าน การกระทำของนายเขียวในกรณีนี้เป็นการกระทำที่แผ่ค่าทางศีลธรรมเอาไว้ กรรมนิยามหรือกฎแห่งกรรมระบุเอาไว้ว่าการกระทำ

ของนายเขียวครั้งนี้จัดเป็นกรรมดี กรรมอันนี้เมื่อจะอำนวยวิบากในอนาคตกาลเมื่อถึงวาระที่เหมาะสมจะอำนวยผลในทางที่ดีแก่นายเขียว เป็นต้น

เมื่อกล่าวโดยสรุป กรรมนิยามก็คือกฎธรรมชาติที่ทำหน้าที่กำกับดูแลปัจเจกบุคคลทุกคนในเรื่องของกรรม ไม่ว่าใครจะทำอะไรไว้ที่ไหน เมื่อไร หากว่าการกระทำนั้นแผ่ค่าทางศีลธรรม (การกระทำที่แผ่ค่าทางศีลธรรมคือการกระทำที่เราสามารถพูดได้ว่าดีหรือชั่ว การกระทำที่ไม่อาจจะพูดได้ว่าดีหรือชั่วเช่นการไขลานนาฬิกา ผูกเชือกกรองเท้า เป็นต้น ไม่ถือว่าเป็นการกระทำที่แผ่ค่าทางศีลธรรม) กฎแห่งกรรมจะบันทึกการกระทำนั้นไว้และคอยโอกาสอำนวยวิบาก (คือให้ผลตอบแทน) เมื่อถึงเวลาที่เหมาะสม ระบบการให้ผลของกรรมนี้เป็นระบบการตอบแทนทางธรรมชาติประการหนึ่ง พุทธศาสนาถือว่าการตอบแทนนี้ก็เหมือนกับระบบการตอบแทนส่วนอื่นๆ ตามธรรมชาติเช่นระบบการตอบแทนทางฟิสิกส์ (อุตุนิยาม) เป็นต้น เมื่อเราสุบุนุรี เราก็ย่อมได้รับผลกระทบจากบุญนั้น นี่คือกฎธรรมชาติฉันใด กรรมก็ฉันนั้น กระบวนการให้ผลของกรรมเป็นกฎธรรมชาติเช่นเดียวกับกฎธรรมชาติเรื่องบุญ (อุตุนิยาม) ที่กล่าวมานั้น ธรรมชาติมีระบบตอบแทนในตัวมันเอง การให้ผลตอบแทนของกรรมเป็นระบบตอบแทนอย่างหนึ่งในธรรมชาติ

เมื่อพระพุทธองค์ทรงเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้ทรงนำหลักกรรมนิยามนี้มาสอน กรรมนิยามนี้เมื่อแปรรูปมาเป็นหลักธรรมจะมีเนื้อหามากมายจะอย่างไรก็ตาม เราสามารถสรุปสาระหลักๆ ของกรรมนิยามได้จากข้อความต่อไปนี้

บุคคลหว่านพืชชนิดใด
ย่อมได้รับผลชนิดนั้น
ผู้ทำความดีย่อมได้รับผลตอบแทนที่ดี
ผู้ทำความชั่วย่อมได้รับผลตอบแทนที่ชั่ว^{*}

สรุปความว่า พุทธศาสนาสอนว่า มนุษย์ทุกคนมีฐานะเป็นปัจเจกบุคคล ในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคล แต่ละคนมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบการกระทำของตัวเอง

มนุษย์ทุกคนกำลังดำเนินชีวิตไปท่ามกลางการควบคุมดูแลของกรรมนิยาม ดังนั้นไม่ว่าใครจะไปทำอะไรไว้ที่ไหน หากว่าการกระทำนั้นมีค่าทางศีลธรรม กฎแห่งกรรมจะบันทึกการกระทำนั้นไว้ทุกครั้ง และเมื่อบันทึกไว้แล้วก็จะคอยโอกาสให้ผลตอบแทนตามคุณภาพของกรรมนั้น กล่าวคือ หากเป็นกรรมดีก็จะให้ผลตอบแทนในทางที่ดี หากเป็นกรรมชั่วก็จะให้ผลตอบแทนในทางที่ชั่ว แม้ในหมวดของกรรมดีและชั่วเองก็มีระดับความเข้มข้นในการให้ผลแตกต่างกันไปสุดแต่ว่ากรรมอันเป็นที่มาของวิบากนั้นจะเป็นอย่างไร

ระบบศีลธรรมที่พุทธศาสนาสอนสำหรับปัจเจกบุคคลตามที่กล่าวมานี้ผู้เขียนขอเรียกว่าศีลธรรมสำหรับปัจเจกบุคคล (individual morality) มีเรื่องที่ควรสังเกตว่า ศีลธรรมสำหรับปัจเจกบุคคลนี้วางอยู่บนรากฐานของกรรมนิยาม เนื่องจากว่ากรรมนิยามก็เหมือนกับกฎธรรมชาติอื่น ๆ คือเป็นสิ่งที่เด็ดขาดตายตัว ไม่มียืดหยุ่นประนีประนอม ดังนั้นศีลธรรมระบบนี้จึงมีลักษณะเด็ดขาดตายตัว ผิดเป็นผิด ถูกเป็นถูก ไม่มียกเว้น

นอกจากจะมองมนุษย์ในแง่แรกคือแง่ที่เป็นปัจเจกบุคคลแล้ว พุทธศาสนายังมองมนุษย์ในแง่ที่สองคือแง่ที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม มนุษย์ในแง่นี้มีได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว หากแต่กำลังอยู่ท่ามกลางสังคม เป็นสมาชิกของสังคม มีหลักธรรมจำนวนหนึ่งที่พระพุทธองค์ทรงนำมาสอนสำหรับให้มนุษย์นำไปเป็นคู่มือเมื่อต้องดำรงตนอยู่ในสังคม ในจำนวนหลักธรรมเหล่านี้ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในหมู่ผู้ศึกษาพุทธศาสนาที่สุดเห็นจะได้แก่หลักธรรมเรื่องทิศหก*

หลักธรรมข้อนี้มีใจความสำคัญว่า พุทธศาสนาถือว่าปัจเจกบุคคลทุกคนเมื่ออยู่ในสังคม เขาจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับคนนอกกลุ่ม ทั้งหกกลุ่มนี้พระพุทธองค์ทรงใช้ทิศทั้งหกเป็นสัญลักษณ์ ดังนี้

๑. พ่อแม่ รวมไปถึงปู่ย่าตายายหรือญาติผู้ใหญ่ แทนด้วยทิศเบื้องหน้า

๒. ครูอาจารย์แทนด้วยทิศเบื้องขวา

๓. บุตรภรรยาแทนด้วยทิศเบื้องหลัง

๔. มิตรสหายแทนด้วยทิศเบื้องซ้าย

๕. คนรับใช้คนงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาแทนด้วยทิศเบื้องล่าง

๖. สมณพราหมณ์หรือนักบวชในศาสนาที่คนผู้นั้นนับถืออยู่แทนด้วยทิศเบื้องบน

กล่าวง่าย ๆ ก็คือ มนุษย์ทุกคนต้องมีพ่อแม่ปู่ย่าตายายญาติผู้ใหญ่ มีครู มีบุตรภรรยาหรือสามี มีเพื่อน มีคนรับใช้หรือผู้ใต้บังคับบัญชาหรือเจ้านาย และสุดท้ายก็มีพระสงฆ์หรือนักบวชที่เคารพนับถือ มนุษย์ไม่ได้อยู่โดดเดี่ยว แม้บางคนจะมีไม่ครบทุกอย่าง แต่เขาต้องมีส่วนใดส่วนหนึ่งที่ทำให้พูดได้ว่าเขาไม่ได้อยู่โดดเดี่ยว ทิศทั้งหกที่พระพุทธองค์ทรงนำมาสอนนี้เมื่อวิเคราะห์ดูแล้วเราจะเห็นว่า แต่ละทิศทรงใช้เป็นตัวแทนความสัมพันธ์ระหว่างคนสองคน และระหว่างคนสองคนนี้ก็ทรงแสดงหน้าที่ที่แต่ละฝ่ายพึงปฏิบัติต่อกันเอาไว้ดังนี้

๑. ทิศเบื้องหน้า พ่อแม่กับลูก (ในกรณีของปู่ย่าตายายกับหลานหรือญาติผู้ใหญ่กับเด็ก ๆ ในตระกูลก็มีนัยเดียวกันนี้) แต่ละฝ่ายมีหน้าที่ที่ควรปฏิบัติต่อกันดังนี้

ก. หน้าที่ของลูกต่อพ่อแม่

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ

๒. ช่วยทำการงานของท่าน

๓. สืบทอดวงศ์ตระกูล

๔. ประพฤติตัวให้เหมาะสมที่จะเป็น

ทายาทของตระกูล

๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้

ข. หน้าที่ของพ่อแม่ต่อลูก

๑. ปกป้องจากความชั่ว

๒. สอนให้ตั้งอยู่ในความดี

๓. ให้ได้เรียนได้ศึกษา

๔. หาคุ้มครองที่เหมาะสมให้

๕. มอบทรัพย์สมบัติให้ในโอกาสที่ควร

๒. ทิศเบื้องขวาครูกับศิษย์ แต่ละฝ่ายมีหน้าที่พึง ปฏิบัติต่อกันดังนี้

ก. หน้าที่ของศิษย์ต่อครู

๑. ลูกต้อนรับ
๒. หมั่นเข้าหาเพื่อรับใช้ดูแลและรับคำ

แนะนำ

๓. ตั้งใจเรียน
๔. ประณิบัติ
๕. เรียนด้วยความเคารพ

ข. หน้าที่ของครูต่อศิษย์

๑. ฝึกฝนให้เป็นคนดี
๒. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๓. สอนวิชาการให้หมดเท่าที่ตนเองรู้
๔. ยกย่องให้ปรากฏแก่หมู่คณะ
๕. สร้างเกราะคุ้มภัยเมื่อศิษย์ต้องออกไป

เผชิญโลก (เตรียมศิษย์ให้มีความพร้อมที่จะออกไป
เผชิญโลกกว้างเพียงลำพัง)

๓. ทิศตะวันตก สามีกับภรรยา แต่ละฝ่ายมีหน้าที่
พึงปฏิบัติต่อกันดังนี้

ก. หน้าที่ของสามีต่อภรรยา

๑. ยกย่องให้เกียรติในฐานะที่เป็นภรรยา
๒. ไม่ดูหมิ่นดูแคลน
๓. ไม่นอกใจ
๔. มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้านให้
๕. หาเครื่องประดับมาให้เป็นของขวัญ

ตามโอกาส

ข. หน้าที่ของภรรยาต่อสามี

๑. จัดการงานบ้านให้เรียบร้อย
 ๒. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งของฝ่ายสามี
- และฝ่ายตนด้วยดี
๓. ไม่นอกใจ
 ๔. รักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหามาไว้ด้วยดี
 ๕. ขยันและตื่นตัวในการทำงานทั้งปวงเสมอ

๔. ทิศเบื้องซ้าย มิตรกับมิตร แต่ละฝ่ายมีหน้าที่

พึงปฏิบัติต่อกันดังนี้

ก. หน้าที่ของเราต่อมิตร

๑. เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
๒. พุดจาไพเราะ
๓. ประพฤติตนเป็นประโยชน์ต่อเพื่อน
๔. เพื่อนทุกข์ร่วมทุกข์เพื่อนสุขร่วมยินดี
๕. จริงใจต่อเพื่อน

ข. หน้าที่ของมิตรต่อเรา

๑. เมื่อเราประมาทเพื่อนช่วยป้องกัน
๒. เมื่อเราประมาทเพื่อนช่วยป้องกัน

ทรัพย์สินเรา

๓. เมื่อเรามีภัยเพื่อนเป็นที่พึ่งได้
๔. เมื่อเราประสบทุกข์ยากเพื่อนไม่ทอดทิ้ง
๕. นับถือวงศ์ญาติของเรา

๕. ทิศเบื้องล่าง เจ้านายกับคนรับใช้ (ในกรณี
ของผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชาก็เช่นเดียวกันนี้)
แต่ละฝ่ายมีหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกันดังนี้

ก. หน้าที่ของนายต่อคนรับใช้

๑. ให้ทำงานตามความเหมาะสมแก่กำลัง
ความสามารถ
๒. ให้อาหารและค่าจ้างที่เหมาะสมแก่งาน
๓. รักษาพยาบาลยามเจ็บไข้
๔. เมื่อได้ของแปลก ๆ พิเศษมาก็แบ่งให้
๕. ให้หยุดงานในโอกาสอันควร

ข. หน้าที่ของคนรับใช้ต่อนาย

๑. ตื่นขึ้นทำงานก่อนนาย
๒. เลิกงานเข้านอนทีหลังนาย
๓. ถือเอาแต่ของที่นายให้
๔. ทำงานที่นายมอบหมายให้ดี
๕. เผยแพร่เกียรติคุณของนายเมื่อมีโอกาส

๖. ทิศเบื้องบน นักบวชกับชาวบ้าน แต่ละฝ่ายมี
หน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกันดังนี้

ก. หน้าที่ของชาวบ้านต่อนักบวช

๑. จะทำสิ่งใดที่กระทบถึงนักบวช ก็ทำ ด้วยเมตตา

๒. จะพูดสิ่งใดที่กระทบถึงนักบวช ก็พูด ด้วยเมตตา

๓. จะคิดสิ่งใดที่กระทบถึงนักบวช ก็คิด ด้วยเมตตา

๔. เปิดประตูบ้านต้อนรับเสมอ

๕. อุปถัมภ์ด้วยปัจจัยสี่

ข. หน้าที่ของนักบวชต่อชาวบ้าน

๑. ปกป้องจากความชั่ว

๒. สอนให้ตั้งอยู่ในความดี

๓. อนุเคราะห์ด้วยจิตใจที่งดงาม

๔. สอนสิ่งที่ชาวบ้านไม่เคยได้ฟัง

๕. อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง

๖. บอกทางสวรรค์ให้

หากท่านผู้อ่านจะสังเกตให้ดีจะเห็นว่า โดยสาระ นั้นหลักธรรมเรื่องทศกถาก็คือหลักธรรมที่แสดงพันธะทางศีลธรรม (moral obligation) ที่ผู้คนในสังคมพึงแสดงออกต่อกัน เรามีชีวิตอยู่ท่ามกลางสังคมที่ซับซ้อน ต้องพบปะสัมพันธ์กับคนจำนวนมากมายมหาศาล แต่เมื่อจำแนกความสัมพันธ์ที่เรามีต่อคนเหล่านี้ ความสัมพันธ์อันหลากหลายนั้นก็สามารถทอนลงเป็นความสัมพันธ์หกคู่ตามที่แสดงมาข้างต้น หลักทศกถาจึงเป็นหลักธรรมที่แสดงพันธะทางศีลธรรมระหว่างผู้คนในสังคมได้ครอบคลุมหมดทุกส่วน

หลักธรรมเรื่องทศกถานี้และหลักธรรมอื่นๆ ที่มีเนื้อหาเป็นการแสดงพันธะทางศีลธรรมระหว่างผู้คนในสังคมนี้นี้เมื่อประมวลกันขึ้นเป็นระบบศีลธรรมแล้ว ผู้เขียนขอเรียกระบบศีลธรรมแบบนี้ว่าศีลธรรมสำหรับสังคม (social morality) ระบบศีลธรรมแบบนี้ต่างจากระบบศีลธรรมสำหรับปัจเจกบุคคลที่กล่าวถึงมาแล้วตรงที่เป็นกฎระเบียบสำหรับดูแลพฤติกรรมของสังคมในขณะที่ศีลธรรมของปัจเจกบุคคลทำหน้าที่เป็นกฎระเบียบสำหรับดูแลความประพฤติของปัจเจกบุคคล

ศีลธรรมสำหรับสังคมยังแตกต่างจากศีลธรรมสำหรับปัจเจกบุคคลอีกตรงที่ไม่ได้อิงอยู่กับกฎธรรม-ชาติที่เรียกว่ากรรมนิยามดังเช่นศีลธรรมสำหรับปัจเจกบุคคล หากแต่อิงอยู่กับการร่วมกันกำหนดของผู้คนภายในสังคม (social convention) เมื่อไม่อิงอยู่กับกฎธรรมชาติ ศีลธรรมของสังคมจึงไม่เด็ดขาดตายตัว หากแต่เป็นสิ่งที่อาจเปลี่ยนแปลงหรือปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมตามยุคสมัยได้

ยกตัวอย่างหลักธรรมเรื่องทศกถาที่ผ่านมา ในตอนว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายกับคนรับใช้ ตัวอย่างหน้าที่ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นพระพุทธองค์ทรงกำหนดขึ้นจากสภาพของสังคมสมัยนั้น ปัจจุบันสังคมซับซ้อนมากขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างก็ดูซับซ้อนและเป็นนามธรรมมากขึ้น เราไม่อาจเรียกร้องให้กรรมกรเข้าทำงานก่อนนายและเลิกงานทีหลังนายได้แล้ว สิ่งที่เราสามารถเรียกร้องได้อย่างสมเหตุสมผลในสภาพการจ้างงานในวันนี้ก็คือให้กรรมกรทำงานอย่างมีประสิทธิภาพและใช้เวลาทำงานจริง ๆ เท่านั้น

หลักทศกถาจึงเป็นหลักธรรมกว้างๆ ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้เพื่อให้ชาวพุทธรุ่นหลังที่อยู่ในสังคมที่แตกต่างไปจากอินเดียสมัยพุทธกาลสามารถปรับปรุงให้เหมาะสมได้ การที่ทรงบัญญัติหลักธรรมที่มีเนื้อหายืดหยุ่นเปิดโอกาสให้ตีความหรือแก้ไขปรับปรุงให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนไปได้นี้คือสิ่งสะท้อนให้เห็นว่าศีลธรรมของสังคมเกิดจากการร่วมกันกำหนดของผู้คนในสังคม แม้ว่าหลักธรรมเหล่านี้พระพุทธองค์จะทรงกำหนดขึ้นเพียงผู้เดียวในขั้นแรกก็ตาม เราจะพบเจตนารมณ์ที่จะให้ศีลธรรมสำหรับสังคมเป็นของส่วนรวมที่ทุกคนต้องช่วยกันระดมสติปัญญาเข้ากำหนดให้เหมาะสมกับยุคสมัยได้จากพระพุทธรูปคำรัสเมื่อจวนปรินิพพานที่ให้คณะสงฆ์แก้ไขลักขาทเล็กน้อยได้ในภายหลังหากเห็นว่าลักขาทเหล่านั้นขัดกับสภาพสังคม เป็นต้น*

ความสัมพันธ์ระหว่างศีลธรรมสองระบบ

การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าทำให้พระองค์ทรงยังเห็นว่าชีวิตมนุษย์ดำเนินไปโดยมีกฎธรรมชาติกำกับดูแลอยู่ ในจำนวนกฎธรรมชาติเหล่านี้มีอยู่กฎหนึ่งที่เรียกว่ากฎแห่งกรรม กฎดังกล่าวนี้จะทำหน้าที่จัดสรรผลตอบแทนที่เหมาะสมแก่กรรมแต่ละอย่างที่มีมนุษย์กระทำลงไปในแต่ละครั้ง ไม่มีการกระทำใดของมนุษย์รอดพ้นจากการควบคุมของกฎแห่งกรรมที่ว่านี้ กรรมทุกอย่างจะถูกบันทึกและรอโอกาสให้ผลตอบแทนเสมอไม่ว่าจะทำได้ในที่ลับหรือที่แจ้งก็ตาม การให้ผลของกรรมนี้เมื่อพระพุทธองค์ทรงยังเห็นแล้วก็ทรงนำมาสอนประชาชนให้รู้จัก ความเข้าใจในกฎแห่งกรรมนี้พุทธศาสนาก็อวยอมเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่เข้าใจเพราะความเข้าใจนั้นย่อมช่วยให้เขาปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับกฎดังกล่าวนี้ ผู้ที่เข้าใจกฎแห่งกรรมย่อมสามารถแสวงหาประโยชน์จากกฎดังกล่าวนี้ เปรียบได้กับคนที่เข้าใจกฎในทางโภชนศาสตร์ ย่อมสามารถแสวงหาประโยชน์ได้จากการเลือกบริโภคอาหารที่เป็นประโยชน์เว้นอาหารที่เป็นโทษ ฉะนั้นได้กัฉนั้น

การสอนกฎแห่งกรรมก็คือการสอนว่า เป็นหน้าที่ของปัจเจกบุคคลแต่ละคนที่จะต้องดูแลชีวิตตนเอง เมื่อทราบว่าธรรมชาติมีหลักเกณฑ์เกี่ยวกับกรรมเช่นนั้น เช่นนี้ก็ย่อมเป็นหน้าที่ของแต่ละคนที่จะเลือกทำสิ่งที่จะอำนวยความสะดวกเป็นความสุขความเจริญแก่ตน ระบบศีลธรรมที่วางอยู่บนการสอนให้ทุกคนตระหนักรู้เรื่องกรรมนิยามแล้วให้แต่ละคนดูแลตนเองด้วยตัวเขาเองนี่คือ สิ่ง que ผู้เขียนเรียกว่าระบบศีลธรรมของปัจเจกบุคคลที่กล่าวถึงมาแล้ว

กฎธรรมชาติที่ควบคุมความเป็นไปของมนุษย์นี้พระพุทธองค์ตรัสว่าแม้พระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นในโลกหรือไม่ก็ตามมันก็มีของมันอยู่อย่างนั้น^๑ พระพุทธวจนะนี้ขยายความได้ว่า ในส่วนของกรรม ไม่ว่าโลกนี้จะมีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นเพื่อชี้ให้มนุษย์เห็นว่าเขากำลังดำเนินชีวิตอยู่ท่ามกลางการดูแลของกฎแห่งกรรม หรือไม่ก็ตาม กฎนี้ก็มิของมันอยู่อย่างนั้นและคงทำงาน

ของมันอยู่เฉยๆ อย่างนั้นวันแล้ววันเล่า มนุษย์สมัยโบราณที่ไม่รู้จักพุทธศาสนา(เพราะพุทธศาสนายังไม่เกิด) ก็ล้วนแต่ได้รับผลกระทบจากกรรมนิยามทั้งสิ้น หากแต่พวกเขาไม่รู้เท่านั้นเอง เราอาจเรียกกระบวนศีลธรรมที่อิงอยู่กับกฎแห่งกรรมนี้ว่าระบบศีลธรรมที่ไม่ได้เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร (unwritten moral system) ที่ว่าไม่ได้เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร หมายความว่า ระบบศีลธรรมดังกล่าวนี้เป็นนามธรรมที่ล่องลอยอยู่ในธรรมชาติ ในสายลม แสงแดด ในป่าเขา ในชุมชน ใครก็ตามเมื่อทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งลงไป ระบบศีลธรรมอันเป็นนามธรรมนี้จะมีระบบที่ชัดเจนเที่ยงตรงสำหรับจัดสรรผลตอบแทนที่เหมาะสมที่ควรแก่การกระทำของเขานั้น ระบบดังกล่าวนี้เป็นความลับ มนุษย์ไม่อาจสัมผัสได้ด้วยอายตนะ^๒

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่พุทธศาสนาจนมีผู้เลื่อมใสขอบวชเป็นพระภิกษุ สังคมสงฆ์ก็เกิดขึ้น ในชั้นแรกสังคมสงฆ์มีขนาดเล็กปัญหาต่างๆ จึงยังไม่เกิด ต่อมาเมื่อสังคมสงฆ์มีขนาดใหญ่ขึ้น ปัญหาอันเนื่องมาจากความใหญ่โตของสังคมสงฆ์ก็เกิด ยกตัวอย่างเช่น ปัญหาคุณภาพของผู้ที่เข้ามาบวชเป็นพระสงฆ์ เป็นต้น เดิมทีพระพุทธเจ้าจะทรงเป็นผู้คัดเลือกผู้ที่จะเข้ามาบวชด้วยพระองค์เอง ต่อมาเมื่อคณะสงฆ์ใหญ่โตขึ้น มีผู้แสดงความจำนงจะบวชมากขึ้น ย่อมเป็นไปได้ที่จะทรงคัดเลือกบุคคลากรด้วยพระองค์เองทั้งหมด จึงทรงมอบให้คณะสงฆ์จัดการคัดเลือกกันเองส่วนหนึ่ง ตรงนี้เองที่เปิดช่องให้บุคคลที่ด้อยคุณภาพเข้าสู่สังคมสงฆ์ เมื่อคนเหล่านี้เข้ามาก็ก่อปัญหาต่างๆ มากมาย

มีเรื่องเล่าไว้ในพระวินัยปิฎกว่า^๓ พระรูปหนึ่งมีนิสัยเกลียดอีกา ก่อนจะมาบวชพระรูปนี้เป็นนักยิงธนูบริเวณวัดที่พระรูปนี้อาศัยอยู่มีกามาก พระรูปนี้ใช้ธนูยิงกาตายเป็นจำนวนมาก เมื่อยิงแล้วก็ตัดเอาหัวอีกาเหล่านั้นมาเสียบหลาวเรียงกันเอาไว้รอบๆ กุฏิ มีผู้เอาเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้า เมื่อทรงได้สดับความจริงแล้วก็ทรงบัญญัติวินัยห้ามพระภิกษุฆ่าสัตว์ ผู้ใดฝ่าฝืนมีโทษปรับอาบัติปาจิตติย

ขอให้สังเกตว่า วินัยข้อนี้ก็เหมือนกับวินัยข้ออื่นๆ ของพระภิกษุ (ซึ่งตลอดพระชนม์ชีพ พระพุทธองค์ได้ทรงทยอยบัญญัติขึ้นเมื่อมีผู้ทำผิดนับรวมได้ ๒๒๗ ข้อ) คือมีลักษณะเป็นกฎที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร (คำว่าเขียนในที่นี้ผู้เขียนหมายรวมถึงการแสดงไว้ในรูปวาจาด้วย) สิ่งที่ท่านผู้อ่านควรสนใจในเรื่องของวินัยเหล่านี้ก็คือ พระพุทธองค์ทรงทราบดีว่าปัจเจกบุคคลทุกคนล้วนแล้วแต่ถูกกำกับดูแลด้วยกฎแห่งกรรม พระภิกษุรูปนี้ก็เช่นกัน การที่พระรูปนี้ฆ่าอิกาเป็นบาป และบาปนี้กฎแห่งกรรมได้บันทึกเอาไว้แล้ว พระรูปนี้จะต้องชดใช้กรรมนี้แน่นอนในวันหนึ่งข้างหน้า ธรรมชาติมีระบบลงโทษคนผิดสมบูรณ์ในตัวเองอยู่แล้ว แต่เรื่องนี่ก็เป็นคนละเรื่องกับการบัญญัติวินัย พระรูปนี้มีสองสถานะ สถานะแรกคือปัจเจกบุคคล สถานะที่สองคือสมาชิกของสังคมสงฆ์ ในแง่แรก กฎแห่งกรรมได้จัดการกับการกระทำของพระรูปนี้ไปแล้ว แต่ในแง่หลัง สังคมสงฆ์จะต้องร่วมกันจัดการเพราะเป็นปัญหาที่กระทบถึงส่วนรวมด้วย พระพุทธองค์ทรงใช้อำนาจในฐานะประมุขสงฆ์ออกกฎห้ามฆ่าสัตว์ กฎข้อนี้ทรงบัญญัติแทนคณะสงฆ์ จุดมุ่งหมายก็เพื่อใช้เป็นมาตรการสำหรับลงโทษคนที่ทำผิดเพิ่มเติมไปจากการลงโทษตามธรรมชาติของกรรมนิยาม

เท่าที่กล่าวมานี้สรุปได้ว่า ปัจเจกบุคคลทุกคนแม้จะมีกฎแห่งกรรมคอยทำหน้าที่ให้คุณให้โทษเป็นส่วนตัวอยู่แล้ว แต่เนื่องจากเขาเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เขาต้องรับผิดชอบการกระทำที่ส่งผลกระทบถึงสังคมด้วย กรณีของพระที่เราพูดถึงผ่านมาเมื่อวิเคราะห์ดูแล้วเราจะเห็นว่า

ก. พระรูปนี้มีฐานะเป็นปัจเจกบุคคลที่มีกฎแห่งกรรมคอยดูแลความประพฤติอยู่แล้ว การฆ่าอิกาในกรณีนี้ถือเป็นกรรมของปัจเจกบุคคล กรรมนี้จะส่งผลตอบแทนของพระรูปนี้แน่นอนในวันหนึ่งข้างหน้า

ข. นอกจากจะมีฐานะเป็นปัจเจกบุคคล พระรูปนี้ยังมีฐานะเป็นสมาชิกของสังคมสงฆ์ด้วย ในแง่หลังนี้

การฆ่าอิกาถือได้ว่าเป็นการกระทบถึงสังคมสงฆ์เพราะเป็นการกระทำที่ชาวบ้านติเตียน ก่อนหน้าที่พระพุทธองค์จะทรงบัญญัติวินัยข้อนี้ ได้ทรงดำเนินพระรูปนั้นว่า การกระทำนี้ไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสแก่คนที่ยังไม่เลื่อมใส และเพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นแก่ผู้ที่เลื่อมใสอยู่แล้ว จะเห็นว่าเหตุผลหลักที่ทำให้ทรงบัญญัติวินัยเป็นเหตุผลด้านสังคม เราจะพบเหตุผลท่านองนี้ได้จากพระพุทธวจนะต่อไปนี้

ด้วยเหตุนี้และภิกษุทั้งหลาย! เราจึงบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อประโยชน์สืบประการคือ ๑. เพื่อความดีงามของสงฆ์ ๒. เพื่อความผาสุกของสงฆ์ ๓. เพื่อชมคนที่หน้าด่าน ๔. เพื่อให้ภิกษุที่มีศิลปวิสุทธิอยู่กันอย่างผาสุก ๕. เพื่อปิดกั้นความชั่วร้ายที่จะเกิดในปัจจุบัน ๖. เพื่อขจัดความชั่วร้ายที่จะเกิดในอนาคต ๗. เพื่อให้คนที่ยังไม่เลื่อมใสเกิดความเลื่อมใส ๘. เพื่อให้คนที่เลื่อมใสอยู่แล้วเกิดความเลื่อมใสยิ่งขึ้น ๙. เพื่อให้พระสังฆธรรมตั้งมั่น และ ๑๐. เพื่อให้เป็นแบบแผนให้เกิดความเป็นระเบียบสวยงาม”

วินัยตามที่อธิบายมานี้ก็คือระบบศีลธรรมสำหรับสงฆ์นั่นเอง เราอาจเรียกระบบศีลธรรมแบบนี้ว่าระบบศีลธรรมที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร (written moral system) ปกติการกระทำใดก็ตามที่หลักกรรมนิยามวินิจฉัยว่าเป็นความชั่ว การกระทำนั้นคนทั่วไปจะรู้สึกได้ตรงกันว่าเป็นความชั่วด้วย พุดง่าย ๆ ก็คือการกระทำบางอย่างผิดทั้งในแง่ศีลธรรมของปัจเจกบุคคลและทั้งในแง่ศีลธรรมของสังคม

จะอย่างไรก็ตาม การกระทำบางอย่างแม้ไม่อาจถือได้ว่าเป็นความชั่วตามหลักกรรมนิยาม แต่ส่งผลกระทบถึงสังคมสงฆ์ พระพุทธองค์ก็ทรงบัญญัติวินัยเอาผิดคนที่ฝ่าฝืน ยกตัวอย่างเช่นการกินอาหารเสี่ยงดังเป็นต้น” พระสงฆ์เป็นผู้ที่ต้องรักษามารยาทให้เป็นที่น่าเลื่อมใส การกินอาหารมูมมาม กินด้วยความคะนอง ไม่ผิดกฎแห่งกรรม ภิกษุที่ฉันท้าวมูมมามมองจากแง่ศีลธรรมของปัจเจกบุคคลไม่ถือว่าผิด แต่ผิดถ้ามองจากแง่ศีลธรรมของสังคม

ความจำเป็นที่จะต้องมีศีลธรรมสำหรับสังคม

เท่าที่อภิปรายมานี้ท่านผู้อ่านคงมองเห็นแล้วว่า แม้ว่ามนุษย์ทุกคนจะตกอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของกฎแห่งกรรมอันอาจเรียกได้ว่าเป็นระบบศีลธรรมที่คอยกำกับดูแลปัจเจกบุคคลแต่ละคนอยู่แล้วก็ตาม แต่ระบบศีลธรรมดังกล่าวนี้ยังไม่เพียงพอ ความไม่เพียงพอนี้อาจแสดงให้เห็นง่าย ๆ ด้วยตัวอย่างต่อไปนี้ นายเขียวเป็นปัจเจกบุคคล เขาไม่เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ความไม่เชื่อนั้นทำให้เขาพอใจที่จะประกอบอาชีพเป็น ขโมย ความประพฤติของนายเขียวนี้นำผลเป็นความเดือดร้อนแก่สังคม ในแง่ศีลธรรมของปัจเจกบุคคล นายเขียวต้องชดใช้กรรมที่เขาทำลงไปนั้นแน่นอนในวันหนึ่งข้างหน้า ไม่ว่าเขาจะเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมหรือไม่ก็ตาม วันหนึ่งชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนจากการกระทำของนายเขียวได้ไปชุมนุมกันที่ศาลาประชาคมเพื่อปรึกษาหาทางแก้ไขความเดือดร้อนนี้ นายมีเสนอว่า เราควรมีมาตรการทางกฎหมายเอาผิดคนที่ขโมย นายมีอธิบายให้เห็นประโยชน์ของการมีกฎหมายอยู่พอสมควร ก็มีชายคนหนึ่งลุกขึ้นพูดว่า เราไม่จำเป็นต้องมีมาตรการอะไรเลย เพราะธรรมชาติมีมาตรการสำหรับลงโทษคนที่ทำผิดศีลธรรมอยู่แล้วคือกฎแห่งกรรม ปล่อยเจ้าหัวขโมยนั้นไปเถิด ให้กฎแห่งกรรมจัดการกับมันเอง พวกเราไม่ต้องเสียเวลาไปยุ่งอะไรกับมันดอก

ทัศนะของชายคนนี้นั้นแม้จะสอดคล้องกับแนวคิดในพุทธศาสนา แต่ก็เป็นทัศนะที่ไม่ถูกต้อง เพราะเป็นการมองด้านเดียวคือด้านของปัจเจกบุคคลเท่านั้น ดังได้กล่าวมาแล้วว่า เมื่อเราเข้ามาอยู่ในสังคม เรากำลังดำรงสถานะอยู่สองสถานะพร้อมกัน สถานะแรกเราคือปัจเจกบุคคล ส่วนสถานะที่สองเราคือสมาชิกของสังคม เมื่อเรามีสองสถานะ ความรับผิดชอบที่เราต้องมีจึงแยกเป็นสองส่วนด้วยกันคือ ความรับผิดชอบส่วนตัวกับความรับผิดชอบต่อสังคม

เมื่อนายเขียวขโมยของของคนอื่น เขามีความรับผิดชอบต่อสองส่วน ส่วนแรกคือความรับผิดชอบต่อส่วนตัว ส่วนที่สองคือความรับผิดชอบต่อสังคม ความรับผิดชอบต่อส่วน

แรกกฎแห่งกรรมจะมีระบบจัดการเองแต่ความรับผิดชอบต่อส่วนที่สองผู้คนในสังคมจะต้องเสนอระบบจัดการกันเอง ที่นายมีเสนอว่าเราควรมีกฎหมายจัดการกับนายเขียว เขากำลังเสนอระบบบางอย่าง สำหรับความรับผิดชอบต่อสังคมที่นายเขียวจะต้องมี

ความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นแนวคิดทางศีลธรรม (moral concept) เมื่อนายเขียวขโมยเงิน พุทธศาสนาสอนอธิบายว่า ก. ในแง่ปัจเจกบุคคล การกระทำนี้ผิดเพราะเกิดจากอกุศลมูล พุดง่าย ๆ ก็คือ การกระทำของนายเขียวข้อนี้ผิดศีลธรรมเพราะเป็นการกระทำที่เกิดจากธรรมชาติฝ่ายเลวในตัวนายเขียวอันได้แก่ ความโลภ โกรธ และหลง ตามกฎแห่งกรรม การกระทำที่เกิดจากอกุศลมูลจะต้องมีผลตอบสนองเป็นความทุกข์ที่แน่นอน กฎธรรม-ชาติที่เรียกว่ากรรมนิยามมีระบบเรียกร้องความรับผิดชอบต่อกรณีนี้อยู่แล้ว กรรมนิยามจะบอกว่า คุณจะขโมยเงินก็ได้ถ้าคุณต้องการ แต่เมื่อขโมยแล้วคุณต้องรับผิดชอบต่อสังคมด้วยการต้องไปชดใช้กรรมเช่นตกรอก เป็นต้น ข. ในแง่ของสังคม เนื่องจากว่าการขโมยนี้กระทบถึงคนอื่น เป็นการละเมิดสิทธิในทรัพย์สินของคนอื่น การรับผิดชอบต่อส่วนตัวจึงไม่พอ ในแง่นี้พุทธศาสนาได้เปิดทางเอาไว้กว้าง ๆ ว่า หากสังคมนั้น ๆ ประสงค์จะสร้างระบบสำหรับเรียกร้องความรับผิดชอบต่อสังคมสำหรับการกระทำบางอย่างที่กระทบถึงสังคม ก็ย่อมเป็นภาระหน้าที่ของคนในสังคมนั้น ๆ ที่จะร่วมกันคิด พร้อมกันนี้พุทธศาสนาก็ได้เสนอหลักธรรมบางอย่าง (ซึ่งจะได้กล่าวถึงข้างหน้า) สำหรับเป็นคู่มือในการคิดสร้างระบบที่ว่านั้น หลักธรรมเหล่านี้มีฐานะเป็นเสมือนฐานของระบบ โดยมีรายละเอียดที่ผู้คนในสังคมนั้นร่วมกันกำหนดขึ้นเป็นส่วนขยายที่คิดสร้าง (derive) ออกมาจากฐานที่ว่านั้น

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ไม่ทรงคิดสร้างระบบเรียกร้องความรับผิดชอบต่อสังคมให้แก่ฝ่ายบ้านเมือง (อาจจะเพราะสาเหตุใดก็ตามแต่) แต่ในส่วนของสังคมสงฆ์ที่พระองค์ทรงปกครองอยู่ ได้ทรงวางระบบที่ว่านี้เอาไว้ชัดเจน วินัยของพระสงฆ์ก็คือระบบเรียกร้อง

ความรับผิดชอบต่อสังคม (สังคม) นั่นเอง เมื่อพระรูปหนึ่งถึงกาลตาย พระรูปนี้ต้องรับผิดชอบเชิงสังคมเพิ่มเติมไปจากที่รับผิดชอบส่วนตัวตามกรรมนิยาม นั่นคือท่านต้องถูกปรับอาบัติ

ในทัศนะของผู้เขียน ตัวอย่างที่พระพุทธองค์ทรงกระทำให้เห็นนี้เราอาจใช้เป็นแนวในการสร้างระบบเรียกร้องความรับผิดชอบต่อสังคมสำหรับฝ่ายบ้านเมืองกล่าวง่าย ๆ ก็คือ หากเราคิดว่าสังคมไทยเป็นสังคมพุทธและต้องการใช้หลักพุทธศาสนาสำหรับเป็นฐานในการกำหนดระบบเรียกร้องความรับผิดชอบต่อสังคมขึ้นในบ้านเรา เราสามารถใช้แนวทางและวิธีการที่ทรงวางไว้แก่สังคมสงฆ์เป็นตัวอย่างศึกษาได้ ผู้เขียนเองเมื่อจะกล่าวถึงระบบเรียกร้องความรับผิดชอบต่อสังคมในทัศนะของพุทธศาสนาข้างหน้าก็จะใช้แนวทางที่พระพุทธองค์ทรงกระทำไว้แก่สังคมสงฆ์นี้เป็นแบบอย่างในการสร้าง

ศีลห้ากับความรับผิดชอบต่อสังคม

มีเรื่องเล่าไว้ในพระสูตรว่า คราวหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จผ่านไปทางหมู่บ้านแห่งหนึ่งชื่อ เวฬุทวารหมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ในเขตแคว้นโกศล ชาวบ้านได้มาเฝ้าพระพุทธองค์แล้วกราบทูลว่า พวกเขเป็นชาวบ้าน มีครอบครัว ยังยุ่งเกี่ยวอยู่กับชีวิตทางโลก พวกเขต้องการหลักธรรมที่เกื้อกูลแก่ชีวิตของคนมีครอบครัวและอยู่ท่ามกลางสังคมแบบโลก ๆ ขอให้พระองค์ทรงแสดงธรรมดังกล่าวนี้แก่พวกเขาด้วย พระพุทธองค์เมื่อทรงทราบความประสงค์ของชาวบ้านเวฬุทวารเช่นนั้นแล้วก็ได้ทรงแสดงหลักธรรมที่เรียกว่าอัฐปนาสิกธรรมเจ็ดประการ ดังนี้

ดูก่อนคนหน่อดีทั้งหลาย! เราจักแสดงอัฐปนาสิกธรรมปริยายแก่ท่านทั้งหลาย ขอให้ท่านทั้งหลายตั้งใจฟังให้ดี... ดูก่อนคนหน่อดีทั้งหลาย! อัฐปนาสิกธรรมปริยายที่ว่านี้เป็นอย่างไร อัฐปนาสิกธรรมปริยายคืออย่างนี้ ดูก่อนคนหน่อดีทั้งหลาย! อริยสาวกในธรรมวินัยของเรานี้ย่อมพิจารณาว่า เราต้องการมีชีวิต ไม่อยากตาย ต้องการความสุข เกลียดกลัวความทุกข์ ใครก็ตามจะฆ่าเรา ต้องการมีชีวิต

ไม่อยากตาย ต้องการความสุข เกลียดกลัวความทุกข์ การกระทำของบุคคลนั้นย่อมไม่เป็นที่รักเป็นที่ชอบใจสำหรับเรา แม้เราเองก็ตาม หากเราจะไปฆ่าใครผู้ต้องการมีชีวิต ไม่อยากตาย ต้องการความสุข เกลียดกลัวความทุกข์ การกระทำของเรานั้นย่อมไม่เป็นที่รักเป็นที่ชอบใจสำหรับเขาเช่นกัน... หากใครมาขโมยของที่เราไม่ได้ให้... มาประทุพตฺติผิดในภรรยาเรา... มาโกหกเรา... มาพูดส่อเสียดเรา... มาพูดคำหยาบกับเรา... มาพูดเพื่อเจือกับเรา การกระทำของเขานั้นย่อมไม่เป็นที่รักเป็นที่ชอบใจสำหรับเรา แม้เราเองก็ตาม หากเราไปขโมยของที่เขาไม่ได้ให้... ไปประทุพตฺติผิดภรรยาเขา... ไปโกหกเขา... ไปพูดส่อเสียดเขา... ไปพูดคำหยาบต่อเขา... ไปพูดเพื่อเจือต่อเขา การกระทำของเรานั้นย่อมไม่เป็นที่รักเป็นที่ชอบใจสำหรับเขาเหมือนกัน^{๕๖}

อัฐปนาสิกธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงมานี้ว่าไปแล้วก็คือหลักการสำหรับตรวจสอบว่าอะไรคือสิ่งที่ผู้คนในสังคมพึงปฏิบัติหรือให้ความเคารพต่อกัน หลักการนี้โดยสรุปก็คือให้เราลองตั้งคำถามดูว่าหากมีใครมาทำสิ่งนั้นกับเรา เราจะรู้สึกอย่างไร พระพุทธองค์ทรงยกเอาการกระทำเจ็ดอย่างคือ การฆ่า การขโมย การประทุพตฺติผิดคู่ครองคนอื่น (สามกรณีนี้เป็นการกระทำทางกาย) การกล่าวเท็จ กล่าวส่อเสียด กล่าวคำหยาบ และกล่าวเพื่อเจือ (สี่กรณีนี้เป็นการกระทำทางวาจา) แล้วให้ชาวบ้านเวฬุทวารลองตั้งคำถามว่าหากมีใครมาทำเจ็ดสิ่งนี้กับพวกเขาพวกเขาจะพอใจไหมแน่นอนคำตอบคือเราไม่ต้องการให้ใครมาทำกับเราอย่างนั้น เมื่อคำตอบออกมาเช่นนี้ก็ทรงชี้ต่อไปอีกว่าคนอื่นก็เช่นกัน หากเราไปทำเจ็ดสิ่งนี้ต่อเขา เขาก็ย่อมไม่พอใจเหมือนกัน เราอาจเรียกอัฐปนาสิกธรรมนี้ว่าหลักวินิจฉัยความผิดถูกด้วยวิธีเอาความรู้สึกของคนอื่นมาเปรียบกับความรู้สึกของเรา (The Self-Comparing Principle) จากหลักที่ว่านี้เมื่อเราถามตนเองแล้วพบว่าการกระทำใด ๆ ก็ตามเราไม่ต้องการให้ใครมาทำกับเรา การกระทำสิ่งนั้นต่อผู้อื่นย่อมเป็นสิ่งผิด

ในชีวิตเรา มีการกระทำมากมายที่เราอาจตั้งคำถามด้วยหลักการข้างต้นแล้วได้ข้อสรุปว่าการกระทำนั้นผิด แต่ที่พระพุทธองค์ทรงยกมาสำหรับให้ชาวบ้านเวฬุทวาร

นำไปคิดและถือปฏิบัติ (หลังจากไตร่ตรองด้วยตนเองแล้ว) มีเพียงเจ็ดประการ เจ็ดอย่างนี้ว่าไปแล้วก็อาจสังเคราะห์เข้าในศีลห้าโดยตัดข้อสุดท้ายคือข้อว่าด้วยการดื่มสุรานั้นเอง เมื่อมาถึงตรงนี้ เราก็ได้ข้อสรุปเพิ่มเติมอีกประการหนึ่งว่า ศีลห้าที่นอกจากจะมีฐานะเป็นจริยธรรมส่วนบุคคลดังที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว ยังมีฐานะเป็นจริยธรรมสำหรับสังคมด้วย ที่ว่าเป็นจริยธรรมสำหรับสังคมหมายความว่า จากหลักอัฐปุณายกธรรมซึ่งเป็นที่มาของศีลห้านี้ เราจะพบว่า สิ่งที่พระพุทธองค์ทรงใช้เป็นฐานสำหรับสนับสนุน (justify) ว่าทำไมเราจึงต้องไม่ละเมิดศีลห้าก็คือเหตุผลที่ว่าเราไม่มีสิทธิ์ละเมิดนั่นเอง ทำไมเราจึงไม่มีสิทธิ์ ก็เพราะชีวิตที่เราจะผ่านนั้นเป็นของเขา ทรัพย์ที่เราไม่เคยก็เป็นของเขา คู่ครองที่เราละเมิดก็เป็นของเขา คนที่เราโกหกให้ได้รับความเสียหายก็ไม่ใช่เรา เมื่อไม่ใช่เราและไม่ใช่อะไรของเรา เราย่อมไม่มีสิทธิ์ไปละเมิด คำอธิบายอย่างนี้คือสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่าศีลห้าส่วนหนึ่งมีฐานะเป็นจริยธรรมสำหรับสังคม ในฐานะจริยธรรมสำหรับสังคม เราก็อาจอธิบายต่อไปได้ว่าที่ทรงบัญญัติศีลห้า นอกจากเพื่อให้เป็นจริยธรรมสำหรับปัจเจกบุคคล (คือเป็นหลักปฏิบัติเพื่อให้ปัจเจกบุคคลพ้นทุกข์) แล้วยังเพื่อให้เป็นข้อเรียกร้องความรับผิดชอบทางสังคมด้วย ที่เราไม่ควรฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติดูหมิ่นผู้อื่น พุดปดให้คนอื่นเสียหายก็เพราะการกระทำดังกล่าวนี้จะทำให้ชีวิตเราตกต่ำ (อธิบายตามจริยธรรมสำหรับปัจเจกบุคคล) และในความเป็นจริงเราเองก็ไม่มีสิทธิ์ทำเช่นนั้นด้วย (อธิบายตามจริยธรรมสำหรับสังคม) หากเราอยากรู้ว่าการกระทำแบบไหนเราไม่มีสิทธิ์ทำก็ให้ใช้หลักอัฐปุณายกธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้นั้นเองตรวจสอบ

ศีลธรรมสำหรับปัจเจกบุคคลวางอยู่บนแนวคิดเรื่องผู้กระทำการ ศีลธรรมสำหรับสังคมวางอยู่บนแนวคิดเรื่องสิทธิ

เท่าที่อภิปรายมาทั้งหมดนี้ เราได้ข้อสรุปว่า

ก. ระบบศีลธรรมในพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น

สองระบบคือศีลธรรมสำหรับปัจเจกบุคคล และศีลธรรมสำหรับสังคม

ข. หลักธรรมข้อเดียวกันอาจมองว่าเป็นศีลธรรมสำหรับปัจเจกบุคคลก็ได้ มองว่าเป็นศีลธรรมสำหรับสังคมก็ได้ ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะหลักธรรมบางข้อถ้าเราจะละเมิดแล้วนอกจากจะเป็นความผิดตามกรรมนิยามยังเป็นความผิดในทางสังคมด้วย เฉพาะความผิดนัยหลังนี้เมื่อสาวไปจนถึงที่สุดแล้วจะพบว่าเป็นความผิดเพราะเป็นการละเมิดสิทธิของผู้อื่น หลักธรรมบางข้ออาจตีความเป็นศีลธรรมสำหรับปัจเจกบุคคลเท่านั้น ไม่อาจตีความเป็นศีลธรรมสำหรับสังคม เพราะหลักธรรมข้อนั้นเมื่อเราละเมิดแล้วเราทำผิดตามกรรมนิยาม แต่ไม่ผิดทางสังคมหลักธรรมบางข้ออาจตีความเป็นศีลธรรมสำหรับสังคมเท่านั้น ไม่อาจตีความเป็นศีลธรรมสำหรับปัจเจกบุคคลก็เพราะหลักธรรมข้อนั้นเมื่อเราละเมิด เราทำผิดทางสังคม แต่ไม่ผิดตามหลักกรรมนิยาม

ในตอนต้น ผู้เขียนได้กล่าวว่า มีนักวิชาการจำนวนหนึ่งเข้าใจว่าศีลธรรมในพุทธศาสนาเป็นศีลธรรมระบบ ก. (ระบบที่อธิบายความผิดถูกของการกระทำโดยโยงมาหาตัวผู้กระทำการ) ไม่ใช่ระบบ ส. (ระบบที่อธิบายความผิดถูกของการกระทำโดยโยงไปหาเรื่องสิทธิของผู้ถูกกระทำ) มาถึงตรงนี้ท่านผู้อ่านคงมองเห็นแล้วว่าทัศนะดังกล่าวนี้ไม่ถูกต้อง หากจะกล่าวให้ถูกต้องเราต้องกล่าวว่า ศีลธรรมในพุทธศาสนามีสองระบบ ระบบแรกได้แก่ศีลธรรมสำหรับปัจเจกบุคคล ระบบนี้เป็นระบบ ก. ส่วนระบบที่สองคือศีลธรรมสำหรับสังคมระบบนี้เป็นระบบ ส.

สิทธิในทัศนะของพุทธศาสนา

มีนักวิชาการจำนวนหนึ่งกล่าวว่าพุทธศาสนาไม่พูดถึงเรื่องสิทธิ เหตุผลของนักวิชาการกลุ่มนี้ต่างจากกลุ่มก่อนตรงที่ไม่ได้วิเคราะห์จากแง่มุมของคำสอน แต่วิเคราะห์จากแง่มุมของคำ นักวิชาการเหล่านี้เห็นว่าคำว่าสิทธิเป็นแนวคิดของตะวันตก และเป็นแนวคิดที่ปรากฏในปรัชญาการเมืองและสังคมตะวันตกสมัยใหม่

เราจะตรวจไม่พบคำว่าสิทธิในคัมภีร์พุทธศาสนา เพราะ
พุทธศาสนาเป็นหลักความเชื่อโบราณ

ในทัศนะของผู้เขียน คำไม่ใช่สิ่งสำคัญ สิ่งสำคัญคือ
สาระ ระบบความคิดหนึ่งอาจจะไม่พูดถึงคำว่าสิทธิเลย
แต่เนื้อหาของระบบความคิดนั้นกล่าวถึงสิ่งที่ตรงกับ
ความหมายของคำว่าสิทธิในปรัชญาตะวันตก ผู้เขียนก็
ถือว่าระบบความคิดนั้นพูดถึงเรื่องสิทธิ เช่นเดียวกัน
แม้ว่าคำว่าสิทธิจะไม่ปรากฏตรงๆ ในคำสอนของพระ-
พุทธเจ้า แต่ถ้าเราสามารถแสดงให้เห็นได้ว่าหลักธรรม
ที่ทรงสอนกล่าวถึงสิ่งที่ตรงกับความหมายของสิทธิใน
ทัศนะของชาวตะวันตก เราย่อมพูดได้เต็มปากว่า พุทธ-
ศาสนาพูดถึงเรื่องสิทธิ

สิทธิตามธรรมชาติ

เรื่องแรกที่เราจะพิจารณากันก็คือพุทธศาสนาคิด
อย่างไรเกี่ยวกับเรื่องสิทธิตามธรรมชาติ

ในทางตะวันตก มีปรัชญาสองสำนักเห็นต่างกันในเรื่องนี้
สำนักหนึ่งเชื่อว่าสิทธิตามธรรมชาติ มีอยู่จริง
ในขณะที่อีกสำนักหนึ่งเชื่อว่าสิทธิตามธรรมชาติเป็น
เพียงชื่อที่เราสมมติขึ้นเพื่อใช้เป็นเหตุผลสำหรับอธิบาย
สิทธิตามกฎหมายเท่านั้น สิทธิตามธรรมชาติหาได้มี
อยู่จริง ๆ ไม่ ในเบื้องต้นนี้ผู้เขียนขอเริ่มด้วยการ
พิจารณาว่าระหว่างสองทัศนะนี้ พุทธศาสนา มีทัศนะ
เป็นแบบไหน

ผู้ศึกษาพุทธศาสนาบางท่านคิดว่าตามหลักอนัตตา
ที่พุทธศาสนาสอน มนุษย์ไม่สามารถอ้างได้ว่าตนเป็น
เจ้าของสิ่งใด แม้แต่ขั้นห้าที่ตนครอบครองอยู่ เมื่อ
เป็นเช่นนั้น มนุษย์ย่อมอ้างไม่ได้ว่าตนเองมีสิทธิตาม
ธรรมชาติ ทัศนะดังกล่าวนี้เกิดจากการไม่แยกแยะว่า
หลักธรรมในพุทธศาสนามีอยู่สองส่วน ส่วนหนึ่งคือ
ส่วนที่ว่าด้วยปรมัตถสัจจะ อีกส่วนหนึ่งคือส่วนที่ว่า
ด้วยสมมติสัจจะ

มักเข้าใจกันว่า ในบรรดาคำสอนสองส่วนนี้ ส่วนที่
ว่าด้วยปรมัตถสัจจะเป็นหลักคำสอนที่จริงกว่าส่วนที่ว่า
ด้วยสมมติสัจจะ ความเข้าใจเช่นนี้ไม่ถูกต้อง ที่จริง

สัจจะสองประการนี้จริงเท่ากัน แต่จริงคนละแง่ สมมติ
สัจจะเป็นข้อเท็จจริงตามที่ปรากฏแก่อายตนะ ส่วน
ปรมัตถสัจจะเป็นข้อเท็จจริงที่เกิดจากการแยกทอนสิ่ง
นั้นๆ จนถึงความจริงสุดท้าย ยกตัวอย่างเช่น ขณะนี้
ท่านผู้อ่านกำลังนั่งคุยอยู่กับเพื่อนสองคน คนแรก
ขอสมมติชื่อว่าเขียว คนที่สองสมมติชื่อว่าขาว เขียวเป็น
คนเหนือ ผิวขาว มีอาชีพเป็นวิศวกร ส่วนขาวเป็นคนใต้
ผิวดำ มีอาชีพเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย ในแง่ปรมัตถ-
สัจจะ เพื่อนเราสองคนนี้เมื่อทอนลงจนถึงที่สุดแล้วก็คือ
กองแห่งขันธ์ห้าสองชุด มองในแง่ปรมัตถ์ เราจะไม่
พบความเป็นเขียว เป็นขาว เราจะพบแต่ธรรมชาติล้วนๆ
ที่บริสุทธิ์ที่รวมกันเข้าแล้วกลายมาเป็นคนสองคนที่
สมมติเรียกว่าเขียวและขาวเท่านั้น แต่ในแง่สมมติสัจจะ
สองคนนี้มีความเป็นตัวของตัวเองที่พิเศษแปลกไปจาก
คนอื่น เขียวต่างจากขาว ขาวเองก็ต่างจากเขียว นี่คื
ปัจเจกภาวะที่แต่ละคนมีอยู่ในตัว ถ้าจะถามว่า ในความ
เป็นจริง คนสองคนนี้เป็นแค่เพียงขันธ์ห้าที่บริสุทธิ์ หรือ
ว่าเป็นปัจเจกบุคคลที่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ
ตนอย่างที่เราเห็นนั้น พุทธศาสนาก็จะตอบว่า ถ้ามองใน
แง่ปรมัตถสัจจะ สองคนนี้ก็แค่เพียงขันธ์สองชุดที่มี
ธรรมชาติเหมือนกันกล่าวคือตกอยู่ในอำนาจของไตร-
ลักษณ์อันได้แก่อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา แต่ถ้ามอง
ในแง่สมมติสัจจะ สองคนนี่คือคน และเป็นคนที่มี
เอกลักษณ์เฉพาะตัวไม่เหมือนกัน ความจริงสองอย่างนี้
จริงเท่ากัน

สัจจะสองอย่างนี้สัมพันธ์กับศีลธรรมสองระบบที่
กล่าวมาแล้ว หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ที่พุทธศาสนาสอน
สัจจะสองประการนี้ก็เพื่อให้สอดคล้องกับระบบศีลธรรม
ที่มีอยู่สองระบบนั่นเอง เมื่อเราต้องเกี่ยวข้องกับศีลธรรม
สำหรับปัจเจกบุคคล พุทธศาสนาสอนให้เรามองโลก
แบบปรมัตถ์ แต่ถ้าเราต้องเกี่ยวข้องกับศีลธรรมสำหรับ
สังคม เราจะมองโลกอย่างปรมัตถ์ไม่ได้ เราต้องมอง
โลกในอีกแง่หนึ่งคือแง่สมมติ

ยกตัวอย่างเช่น เรากำลังเสียใจเพราะเพื่อนรักคน
หนึ่งประสบอุบัติเหตุเสียชีวิต หลักจริยธรรมสำหรับ

ปัจเจกบุคคลในพุทธศาสนาจะแนะเราว่า ทำไมไม่มองว่าเพื่อนคนนี้แท้จริงแล้วก็คือขัน्ह้าที่มีเกิดมีดับได้ หากเรามองเห็นความตายของเพื่อนในครั้งนี้เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นอย่างบริสุทธิ์ไม่ต่างจากการที่กองทรายที่ก่อไว้ริมหาดสลายลงเมื่อถูกคลื่นดาโถมใส่ เราย่อมจะคลายทุกข์ลงได้ จะเห็นว่าในกรณีนี้ปรมัตตสังจะเข้ามามีบทบาท และการเข้ามามีบทบาทของปรมัตตสังจะในตัวอย่างนี้เป็นการเข้ามาอย่างพอเหมาะพอดี

สมมติว่าเรากำลังแย่งไม่มีเงินส่งค่างวดโทรทัศน์ที่ผ่อนซื้อมา เราพบว่าเพื่อนข้างบ้านมักเปิดประตูบ้านทิ้งไว้เวลาอาบน้ำ และเราเห็นที่เก็บเงินของเพื่อนบ้านคนนั้น วันนั้นเพื่อนบ้านคนที่ว่านี้เข้าห้องน้ำและเปิดประตูบ้านไว้ เราจึงย่องเข้าไปในบ้านเขาแล้วขโมยเงินมาได้จำนวนหนึ่งซึ่งพอให้เราส่งเป็นค่างวดในเดือนนั้นสบายๆ และเพื่อให้เกิดความสบายใจ เราได้อธิบายเหตุการณ์นี้แก่ตัวเองด้วยหลักปรมัตตสังจะว่าเพื่อนบ้านคนนั้นก็เพียงขัน्ह้า เงินที่เขาคิดว่าเป็นของเขานี้ก็เป็นเพียงรูปขันธ์ ตามหลักอนัตตา ไม่มีใครอ้างได้ว่าตนเป็นเจ้าของสิ่งใด ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงที่สุดแล้วเงินนี้ก็ไม่ใช่ของใคร การที่เราชิงแท้ที่จริงแล้วก็คือขัน्ह้ากองหนึ่งจะย่องเข้าไปหยิบเอารูปขันธ์คือเงินที่ขัน्ह้าอีกกองหนึ่งเข้าใจอย่างผิดๆ ว่าเป็นของตน ย่อมไม่ใช่เรื่องที่ผิดศีลธรรมอะไรทั้งสิ้น

คำอธิบายทำนองนี้มีปรัชญาอินเดียบางระบบในสมัยพุทธกาลใช้เพื่อให้เกิดความสบายใจแก่กลุ่มชนบางกลุ่มที่ต้องมีชีวิตอยู่ด้วยการทำร้ายหรือปล้นฆ่า เช่นทหารหรือโจรเป็นต้น ปรัชญาเหล่านี้เริ่มต้นด้วยการมองโลกแบบปรมัตตสังจะเหมือนพุทธปรัชญา แต่ปรัชญาเหล่านี้ก็ต่างจากพุทธปรัชญาตรงที่เชื่อว่าปรมัตตสังจะเท่านั้นจริง สมมติสังจะไม่จริง^{๑๑} ในขณะที่พุทธศาสนาเห็นว่าสังจะสองประการนี้จริงเท่ากัน ดังนั้นเหตุการณ์ข้างต้นนี้ในทัศนะของพุทธศาสนาเป็น การใช้ปรมัตตสังจะในทางที่ไม่ถูก ในกรณีนี้เรากำลังเกี่ยวข้องกับศีลธรรมของสังคม เรากำลังขโมยเงิน

เพื่อนบ้านเรากำลังกระทำการที่กระทบถึงสิทธิของคนอื่น เมื่อจะอธิบายปรากฏการณ์นี้เราต้องอธิบายด้วยจริยธรรมอีกระบบหนึ่งคือจริยธรรมสำหรับสังคม

การที่พุทธศาสนายอมรับสังจะสองประการเท่าเทียมกันนี้แฝงนัยสำคัญในทางปรัชญาประการหนึ่งคือ ในทัศนะของพุทธศาสนา อภิปรัชญากับปรัชญาสังคมมีฐานะเท่ากัน ที่ว่ามีฐานะเท่ากันหมายความว่า พุทธศาสนาไม่ได้ให้ความสำคัญแก่การมองโลกแบบมุ่งเข้าที่เนื้อในหรือแก่นแท้มากกว่าการมองโลกด้วยสามัญสำนึก ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ให้ความสำคัญแก่การมองโลกด้วยสามัญสำนึกมากกว่าการมองโลกแบบมุ่งเข้าที่เนื้อในตรงกันข้าม พุทธศาสนาเชื่อว่าการมองโลกสองลักษณะนี้สำคัญเท่ากัน มนุษย์อยู่ในโลกของธรรมชาติและในโลกของการสมมติ ความจริงตามธรรมชาติ (ปรมัตตสังจะ) กับความจริงตามกฎเกณฑ์ที่มนุษย์ร่วมกันกำหนดขึ้น (สมมติสังจะ) มีความหมายเท่ากัน

แม้ว่าในแง่ปรมัตตสังจะ พุทธศาสนาจะถือว่ามนุษย์ไม่สามารถอ้างได้ว่าตนเองเป็นเจ้าของอะไร แต่ในแง่สมมติสังจะ เราจะพบข้อความที่แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนายอมรับว่ามนุษย์มีความชอบธรรมที่จะอ้างว่าตนเองเป็นเจ้าของสิ่งนี้สิ่งนั้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พราหมณ์ ! อารักขสัมปทาเป็นอย่างไร พรหมณ์ ! กุลบุตรมีโภคทรัพย์ที่นำมาได้ด้วยความขยันขันแข็งในการทำงาน สังสมมาได้ด้วยกำลังแขนอย่างอาบเหงื่อต่างน้ำ เป็นของชอบธรรม ได้มาโดยธรรม เธอจัดการรักษาคุ้มครองโภคทรัพย์นั้นด้วยความคิดว่า ทำอย่างไร พระราชาทั้งหลายจะไม่มาริบโภคทรัพย์เหล่านี้ของเรา พวกโจรไม่มาชิงปล้น ไฟไม่มาไหม้ทำลาย น้ำไม่มาพัดพาให้สูญหาย ทายาทชั่วไม่มาผลาญให้พินาศ การกระทำตามที่แสดงมานี้แหละพราหมณ์ เรียกว่าอารักขสัมปทา^{๑๒}

พระพุทธวจนะข้างต้นตรัสแก่พราหมณ์ผู้หนึ่ง เป็นพระพุทธวจนะเกี่ยวกับหลักการครองชีวิตให้เป็นสุขในปัจจุบันที่เรียกว่าหลักทฤษฎีธรรมมีกัตตประโยชน์สี่ อันได้แก่ อุดมฐานสัมปทาความขยันขันแข็งในการทำมาหากิน อารักขสัมปทา การรู้จักรักษาทรัพย์สินที่นำมาได้อย่าง

เหมาะสม ถัลยานมิตตดา การรู้จักคบหาคนดีเพื่อนำมา เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต และ สมชีวิตา การรู้จักสถานะของตนเอง ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือยหรือผิดเคือง เกินสถานะที่เป็นอยู่

สิ่งที่ท่านผู้อ่านควรสนใจจากพระพุทธวจนะข้างต้น นี้ก็คือ พระพุทธองค์ทรงยอมรับว่าเมื่อนาย ก. ใช้แรงงานของเขาเองทำมาหากินด้วยความสุจริต ทรัพย์อันได้ มาด้วยแรงงานนั้นทรงถือว่าเป็นสิ่งชอบธรรม (อุฏฐาน วิริยาริธดา พาหาพลปริจิตา เสทาวกขิตตา ธมฺมิกาทมฺมมลฺลทฺธา) นาย ก. ย่อมมีสิทธิอย่างเต็มที่ในทรัพย์นั้น การที่ทรงยอมรับว่าทรัพย์นั้นเป็นสิ่งชอบธรรมมีความหมายหลักๆ สองประการคือ ๑. นาย ก. มีสิทธิเต็มที่ใน ทรัพย์นั้น ๒. เป็นหน้าที่ของคนอื่นที่จะต้องเคารพใน สิทธิดังกล่าวนั้น ใครก็ตามจะมาชิงปล้นหรือหลอกลวง เอาทรัพย์นั้นไปจากนาย ก. พุทธศาสนาถือว่าผิดศีลข้อ ๑ ทินนาทานที่ผิดศีลก็เพราะเป็นการกระทำที่ไม่ชอบธรรม ไม่ชอบธรรมเพราะเป็นการละเมิดสิทธิของนาย ก.

ขอให้สังเกตว่า สิทธิในโภคทรัพย์จากพระพุทธ- วจนะข้างต้นนี้เป็นสิ่งสืบเนื่องมาจากสิทธิที่สำคัญและ เป็นพื้นฐานประการหนึ่งคือสิทธิในร่างกายของตน ใน แง่สมมติแล้ว พุทธศาสนาเริ่มต้นอธิบายปรากฏการณ์ ทางศีลธรรมจากตัวคน พุทธศาสนายอมรับว่ามนุษย์ แต่ละคนเป็นเจ้าของร่างกายและชีวิตเขาในฐานะเจ้าของ เขาย่อมมีสิทธิเต็มที่ที่จะทำอะไรก็ได้กับร่างกายและ ชีวิตนั้น การฆ่าผู้อื่นพุทธศาสนาถือว่าผิดศีลข้อปาณา- ติบาต แต่การฆ่าตัวเองพุทธศาสนาไม่ถือว่าผิดศีลข้อนี้^{๑๕} ที่พุทธศาสนามีทัศนะเช่นนี้ก็เพราะพุทธศาสนาเริ่มต้น ระบบศีลธรรมด้วยสมมติฐานว่ามนุษย์แต่ละคนเป็น เจ้าของชีวิตตน ในฐานะเจ้าของ เขามีสิทธิอย่างเต็มที่ที่ จะทำอะไรก็ได้กับสิ่งที่เขาเป็นเจ้าของนั้น การฆ่าคนอื่น ผิดศีลเพราะเป็นการละเมิดสิทธิในชีวิตของคนอื่น ตรง กันข้าม การฆ่าตัวตายไม่เป็นการละเมิดสิทธิของใคร เพราะเหตุนี้ การฆ่าตัวตายจึงไม่เป็นปาณาติบาต

สิทธิมนุษยชน

จากที่กล่าวมาอาจสรุปได้ว่า พุทธศาสนาเริ่มต้น แนวคิดเรื่องสิทธิตามธรรมชาติที่สิทธิในร่างกายและ ชีวิตของบุคคล สิทธิดังกล่าวนี้มีมนุษย์ทุกคนมีอยู่เสมอ เหมือนกัน ไม่ว่าเขาจะเกิดมาในลักษณะอย่างไร เป็น คนพิการหรือสมบูรณ์ครบถ้วน เป็นคนตระกูลสูงหรือ ต่ำต้อย เป็นคนจนหรือรวย เป็นชายหรือหญิง เป็น คนฉลาดหรือไม่ฉลาด ทุกคนอาจต่างกันดังที่กล่าวมา แต่ความแตกต่างกันนั้นไม่ใช่สาระสำคัญของความเป็น มนุษย์ พุทธศาสนายอมรับว่ามนุษย์ทุกคนเป็นคน เท่าเทียมกัน ความเป็นคนในที่นี้วัดจากการมีขันธห้า ครบถ้วน และในจำนวนขันธห้านี้ มนุษย์มีขันธส่วน ที่สำคัญที่เรียกว่านามขันธอันได้แก่จิตใจและองค์ประ- กอบของจิตใจ ขันธส่วนนี้เมื่อแสดงตัวออกจะแสดงออก ในรูปของความรู้สึกรักตัวเอง ต้องการสิ่งที่ดีเลิศแก่ ตัวเอง^{๑๖} กล่าวง่าย ๆ ก็คือ มนุษย์ทุกคนแม้จะต่างกัน โดยลักษณะภายนอกตามที่กล่าวมา แต่มนุษย์ทุกคน ล้วนเสมอภาคกันตรงที่ต่างก็ประสงค์สิ่งดีงามและต้อง การพาชีวิตตนเองไปสู่เป้าหมายที่ดีงามนั้น มองในแง่นี้ มนุษย์จึงไม่มีสิทธิใช้เพื่อนมนุษย์ด้วยกันเป็นทางผ่าน (means) ไปสู่ความสำเร็จของตน จริยธรรมในพุทธ- ศาสนาสอนให้เราปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ในฐานะที่ต่าง คนต่างก็เป็นเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตาย สาระสำคัญ ของจริยธรรมดังกล่าวนี้คือการมองว่ามนุษย์ทุกคนต่าง ก็รักตัวเองต้องการสิ่งดีเลิศแก่ตัวเอง นี่คือนิยามของ ความเป็นมนุษย์ เราต้องเคารพสวามิภักดิ์และปฏิบัติ ต่อเพื่อนมนุษย์ให้สอดคล้องต่อคุณค่าอันนี้ พุทธ- ศาสนาสอนให้เราปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ในฐานะบุคคล ซึ่งมีค่ามีความหมายเท่าเทียมกับเรา (end) การใช้ เพื่อนมนุษย์เป็นทางผ่านไปสู่เป้าหมายเฉพาะตนถือ เป็นการความไม่ชอบธรรมในพุทธศาสนา ยกตัวอย่าง เช่น นายเขียวเป็นนายจ้างนายขาว นายเขียวจ่ายค่าแรง นายขาวอย่างกตราคา การกระทำนี้ผิดศีลธรรมเพราะ (๑) นายขาวเป็นมนุษย์เท่าเทียมกับนายเขียว (๒) ใน ฐานะมนุษย์นายขาวย่อมมีความคาดหวังในชีวิตเสมอ

เหมือนกับนายเขียว นายเขียวต้องการให้ชีวิตก้าวหน้า
อย่างไร นายขาวก็ต้องการอย่างนั้น (๓) การกดค่าแรง
คือการไม่ยอมรับค่าอันได้แก่ความคาดหวังสิ่งดีเลิศใน
ชีวิตที่นายขาวมีอยู่ (๔) ดังนั้นการกระทำของนาย
เขียวจึงผิดศีลธรรม

แนวความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนในพุทธศาสนา
วางอยู่บนพื้นฐานของแนวคิดเรื่องสิทธิตามธรรมชาติ
หรืออีกนัยหนึ่ง สิทธิมนุษยชนก็คือสิทธิตามธรรมชาตินั้นเอง ทั้งสิทธิตามธรรมชาติและสิทธิมนุษยชนใน
ทัศนะของพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่มิได้อยู่จริงในตัวบุคคล สิ่งนี้
มนุษย์ได้มาพร้อมการถือกำเนิดขึ้นเป็นคน คนบางคน
อาจเกิดมาเป็นคนโง่ รู้ไม่เท่าทันกลโกงของคนอื่น เมื่อ
เขาถูกหลอกใช้ เขาไม่รู้ว่าเขากำลังถูกหลอกใช้ การ
หลอกใช้เพื่อนมนุษย์ในลักษณะเช่นนี้พุทธศาสนาก็ถือ
ว่าเป็นเรื่องผิดศีลธรรม เพื่อนเรานั้นอาจไม่รู้ เมื่อไม่
รู้ก็ไม่รู้สึกเดือดร้อนกับการถูกเอาเปรียบ แต่ใน
ฐานะที่เขาเป็นมนุษย์ เขาเกิดมาพร้อมสิทธิตามธรรม-
ชาติที่จะไม่ถูกใครเอาเปรียบ สิทธิดังกล่าวนี้ไม่มี
ใครกำหนดให้ใคร ไม่มีใครสมมติให้ใคร หากแต่เป็น
กระบวนการที่มีอยู่ตามธรรมชาติ คนเราเมื่อถือกำเนิด
มา ไม่ว่าจะเป็นคนโง่หรือฉลาด ทุกคนล้วนต้องการสิ่งที่
ดีที่สุดสำหรับตนเอง ความรักตัว ต้องการให้ตัวได้สิ่งที่ดี
ที่สุดอันพึงมีพึงได้เป็นแก่นสารของความเป็นคน เพื่อน
ที่โง่เขลาของเรานั้นก็เช่นกัน เมื่อเราหลอกใช้เขา เรา
กำลังทำผิด ผิดเพราะไม่เคารพความชอบธรรมที่จะไม่
ถูกใครใช้หาประโยชน์ใส่ตนซึ่งมีอยู่เต็มเปี่ยมในเพื่อนเรา
คนนั้น

สิทธิตามธรรมชาติบางอย่างถ่ายโอนได้

บางอย่างถ่ายโอนไม่ได้

เราอาจจำแนกสิทธิตามธรรมชาติออกเป็นสองส่วน
ด้วยกัน ส่วนแรกขอเรียกว่า สิทธิตามธรรมชาติปฐมภูมิ
(primary natural right) ส่วนที่สองขอเรียกว่าสิทธิ
ตามธรรมชาติทุติยภูมิ (secondary natural right) สิทธิ
ตามธรรมชาติแบบปฐมภูมิคือสิทธิที่เป็นพื้นฐานสุดท้าย

ส่วนสิทธิตามธรรมชาติแบบทุติยภูมิคือสิทธิที่วางอยู่บน
พื้นฐานกล่าวคือสิทธิตามธรรมชาติแบบปฐมภูมินั้น

เมื่อเราใช้แรง (จะเป็นแรงกายหรือแรงสมองก็ตาม)
สร้างผลผลิตขึ้นมาอย่างหนึ่ง ขอสมมติว่าเราทำงานใน
บริษัทได้เงินเดือนละห้าพันบาท เงินห้าพันนี้คือ
ผลผลิตที่เราสร้างขึ้นจากร่างกายของเราเอง พุทธ
ศาสนานิยามว่า เราย่อมมีสิทธิเต็มทีในเงินห้าพันนี้
สิทธิในเงินห้าพันนี้เป็นสิทธิตามธรรมชาติ แม้สังคมจะ
ไม่กำหนดว่าเรามีสิทธิในเงินดังกล่าวนี้ แต่เราก็มี
ความชอบธรรมตามธรรมชาติที่จะอ้างได้ว่าเราเป็น
เจ้าของเงินจำนวนนี้ ขอให้ท่านผู้อ่านสังเกตว่า สิทธิใน
เงินดังกล่าวนี้ยังไม่ใช่สิทธิพื้นฐาน เพราะเราสามารถตั้ง
คำถามต่อไปได้ว่า สิทธิดังกล่าวนี้วางอยู่บนพื้นฐานอะไร
กล่าวง่าย ๆ ก็คือ เมื่อเราพูดว่าเรามีความชอบธรรมที่จะ
อ้างว่าตนเองเป็นเจ้าของเงินจำนวนห้าพันนี้ เพื่อนเรา
อาจถามเราได้ว่าทำไม เรามีเหตุผลอะไรจึงกล่าวเช่นนั้น
สิทธิที่ไม่ใช่สิทธิพื้นฐานดังกล่าวนี้คือ สิ่งที่คุณเขียนเรียกว่า
สิทธิตามธรรมชาติแบบทุติยภูมิ

เมื่อถูกถามว่าทำไมเราจึงคิดว่าเรามีความชอบธรรม
ที่จะอ้างว่าตนเป็นเจ้าของเงินห้าพันนี้ เราอาจตอบว่าก็
เพราะเงินนี้เราใช้แรงงานของเราแลกมันมานะสิ ในเมื่อ
เราคือเจ้าของร่างกายและชีวิตเรา เมื่อเราใช้สิ่งที่เราเป็น
เจ้าของสร้างผลผลิตขึ้น ผลผลิตนั้นย่อมตกเป็นของเรา
นี่คือความชอบธรรมไม่ใช่หรือ ขอให้สังเกตว่า เมื่อ
คำตอบมาถึงตรงนี้ จะไม่มีคำถามต่อไปอีก เมื่อเรากล่าว
ว่าเราเป็นเจ้าของชีวิตเรา ข้อความนี้ชัดโดยตัวมันเอง
อยู่แล้ว การถามว่าทำไมเราจึงคิดว่าเราเป็นเจ้าของชีวิต
เราเป็นคำถามที่ไร้ความหมาย สิทธิในชีวิตและร่างกาย
เป็นสิทธิสุดท้ายที่ไม่อาจสวาทรากฐานต่อไปได้อีก สิทธิ
ดังกล่าวนี้เองคือสิ่งที่ผู้เขียนเรียกว่าสิทธิตามธรรมชาติ
แบบปฐมภูมิ

สรุปความว่า ในทัศนะของพุทธศาสนา สิทธิใน
ร่างกายและชีวิตเป็นสิทธิพื้นฐาน เป็นสิทธิสุดท้ายที่ไม่
ต้องอิงอาศัยอยู่กับรากฐานใด ๆ การที่มนุษย์เป็นเจ้าของ

ร่างกายและชีวิตตนเป็นข้อเท็จจริงที่ไม่ต้องการเหตุผล และคำอธิบายใดๆ มาสนับสนุนทั้งสิ้น สิทธิในร่างกาย และชีวิตนี้เป็นสิทธิปฐมภูมิ เมื่อเราใช้ร่างกายนี้สร้าง ผลผลิตใด ๆ ขึ้นมาก็ตาม เราย่อมมีสิทธิตามธรรมชาติ อย่างเต็มที่ในผลผลิตนั้น สิทธิในผลผลิตอันเกิดจาก แรงกายนี้เป็นสิทธิทุติยภูมิ

ในจำนวนสิทธิตามธรรมชาติสองอย่างนี้ สิทธิแบบ ทุติยภูมิสามารถถ่ายโอนได้ เมื่อเราใช้ร่างกายสร้างผล ผลิตขึ้นมาสะสมเป็นโภคทรัพย์ เราย่อมมีสิทธิในโภค- ทรัพย์นั้น เมื่อใดที่เราไม่ต้องการโภคทรัพย์นั้น เราก็ สามารถถ่ายโอนให้แก่คนอื่นได้ การถ่ายโอนเช่น การให้ ทาน การให้เป็นมรดกแก่ลูกหลาน เป็นต้น คือการถ่าย โอนสิทธิในทรัพย์สินนั้นๆ ในศีลข้อทินนาทาน เราจะ พบว่า การขโมยหรือฉ้อโกงทรัพย์จะเป็นความผิดก็ต่อ เมื่อทรัพย์นั้นเจ้าของยังไม่ได้สละสิทธิในการครอบครอง คำว่าอทินนาทานโดยรูปศัพท์ก็แปลได้ชัดเจนอยู่แล้ว ว่าการถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของยังไม่ได้ให้

ขอให้สังเกตว่า เมื่อเราให้ทานหรือโอนมรดกให้ลูก หลาน เรากำลังโอนสิทธิในทรัพย์นั้นแก่ผู้ถือครองคนต่อ ไป คนที่รับโอนทรัพย์ของเราไปย่อมมีสิทธิตามธรรม- ชาติเต็มที่ในทรัพย์นั้น การโอนทรัพย์จึงไม่ได้มีความ หมายแค่เพียงการโอนทรัพย์เท่านั้น หากแต่มีความ หมายที่เป็นสาระสำคัญคือเป็นการถ่ายโอนสิทธิ สิ่งสำคัญ คือสิทธิ ทรัพย์เป็นเพียงสิ่งที่พ่วงมากับสิทธิเท่านั้น

สิทธิตามธรรมชาติอย่างแรกคือแบบปฐมภูมิแตกต่างจากแบบที่สองที่กล่าวมาอย่างสิ้นเชิง สิทธิแบบปฐม- ภูมิไม่สามารถถ่ายโอนได้ มีเรื่องเล่าไว้ในพระไตรปิฎกว่า พระบางรูปเบื่อหน่ายในชีวิต ได้ขอร้องให้เพื่อนภิกษุ ด้วยกันช่วยฆ่าตน เมื่อเรื่องทราบถึงพระพุทธเจ้า ทรง วินิจฉัยว่าพระที่ลงมือฆ่ามีความผิด^{๕๘} ขอให้สังเกตว่า ในกรณีนี้ที่กล่าวมานี้ พระที่ถูกฆ่าเต็มใจตายและได้ขอ ร้องให้คนอื่นฆ่าตน แต่การที่เจ้าของชีวิตยินยอมไม่ได้ ช่วยให้การฆ่านี้ชอบธรรมขึ้นมาได้

ในพระไตรปิฎกเช่นกันเล่าว่า พระจำนวนหนึ่งเบื่อ

หน่ายในชีวิตแล้วฆ่าตัวตาย ในกรณีนี้พระพุทธองค์ทรง วินิจฉัยว่าพระที่ฆ่าตัวตายไม่ผิด เพียงแต่การกระทำนั้น ไม่สมควรแก่สมณวิสัยเท่านั้น ในทางวินัย พระที่ฆ่าตัว ตายไม่ต้องอาบัติปาราชิก ส่วนพระที่ลงมือฆ่าคนที่ขอ ร้องต้องอาบัติปาราชิก^{๕๙} สองกรณีนี้แตกต่างกันมาก สำหรับขอบเขตอื่นที่พ้นไปจากวินัย การฆ่าตัวตายไม่ถือ ว่าเป็นปาณาติบาต ในขณะที่การฆ่าผู้อื่นจะเพราะเขา ขอร้องก็ตาม เพราะสงสารต้องการให้เขาพ้นทุกข์ก็ตาม พุทธศาสนาวินิจฉัยว่าเป็นปาณาติบาต

ที่พุทธศาสนามีทัศนะเช่นที่กล่าวมานี้สืบเนื่องมา จากเรื่องสิทธิในร่างกายและชีวิตที่เรากำลังอภิปรายกัน อยู่นี้เอง นาย ก. เป็นเจ้าของร่างกายและชีวิตเขา นาย ก. มีสิทธิเต็มที่ในร่างกายและชีวิตนี้ แต่สิทธิที่ว่านี้พุทธ ศาสนาถือว่าจำกัดอยู่เฉพาะแก่นาย ก. เท่านั้น เมื่อนาย ก. ไม่ต้องการมีชีวิตอยู่ เขาสามารถใช้สิทธิของตน เองฆ่าตัวตายได้ การฆ่าตัวตายพุทธศาสนาไม่ถือว่าผิด ศีลธรรม (ศีลห้าข้อปาณาติบาต) ก็เพราะการกระทำนี้ ยังอยู่ในกรอบของสิทธิที่ตนมีอยู่ สมมติว่านาย ก. ไม่ สามารถฆ่าตัวตายได้ เขาได้วานให้นาย ข. ช่วยฆ่า เรื่องนี้พุทธศาสนาวินิจฉัยว่า นาย ก. ไม่ผิด แต่นาย ข. ผิด ที่นาย ก. ไม่ผิดเพราะการตัดสินใจตายเป็นสิทธิ ที่เขาจะทำได้ แต่นาย ข. ไม่มีสิทธิที่จะฆ่านาย ก. สิทธิ ในชีวิตถ่ายโอนไม่ได้ การที่นาย ก. ยินยอมตายและได้ ขอร้องนาย ข. ไม่ใช่การโอนสิทธิ เมื่อไม่มีการโอน การกระทำของนาย ข. ก็ถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิผู้อื่น นี่คือการอธิบายว่าทำไมนาย ข. จึงผิด

สิทธิตามธรรมชาติแบบปฐมภูมิกับความเป็นมนุษย์

ชาร์ตกล่าวเอาไว้ในหนังสือเล่มหนึ่งของเขาว่า มนุษย์ถูกสถาปนาให้มีเสรีภาพ ที่ชาร์ตกล่าวเช่นนี้เขา หมายความว่า เสรีภาพคือสาระของความเป็นมนุษย์ และสารดังกล่าวนี้ก็เป็นสิ่งติดตรึงอยู่กับชีวิตมนุษย์ มนุษย์ไม่สามารถพรากสิ่งนี้ออกจากตนได้ มนุษย์จะ สามารถหนีพ้นจากสาระที่ว่านี้ก็ต่อเมื่อเขาตายแล้วเท่านั้น เรื่องสิทธิในชีวิตของพุทธศาสนาก็คล้ายกับแนวคิด

ของชาร์ตที่กล่าวมานี้ ในทัศนะของพุทธศาสนา มนุษย์คือขันธห้า ขันธ์ทั้งห้านี้เมื่อรวมกันเข้าเป็นมนุษย์แล้วก็จะก่อให้เกิดศักยภาพต่างๆ มากมาย หนึ่งในศักยภาพที่มนุษย์มีอยู่นั้นก็คือความสำนึกในตัวเอง ความคาดหวังในสิ่งที่ตนเห็นว่าดีงามแก่ชีวิต ความปรารถนาจะก้าวไปข้างหน้าสู่สิ่งดีงาม ภาวะอันเป็นนามธรรมนี้คือสาระของความเป็นมนุษย์ และสาระที่ว่านี้เองคือที่มาของสิทธิตามธรรมชาติในร่างกายและชีวิตที่กล่าวมาแล้ว นาย ก. ถือกำเนิดขึ้นมาเป็นมนุษย์ เขาก็เหมือนกับคนทั้งหลายที่มีความมุ่งมั่น มีความคาดหวัง และมีความหวังที่จะผลักดันชีวิตให้ก้าวไปข้างหน้า ศักยภาพดังกล่าวนี้เป็นค่า (value) ในตัวมันเอง เมื่อใดก็ตามที่ใครคนหนึ่งปฏิบัติต่อ ก. อย่างไม่สอดคล้องต่อการยอมรับคุณค่าดังกล่าวนี้ (เช่นใช้ให้ทำงานโดยจ่ายค่าแรงต่ำโดยไม่มีเหตุผล) คนผู้นั้นกำลังละเมิดสิทธิในชีวิตและร่างกายของ ก. เราจะเรียกว่านี่เป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนในทัศนะของพุทธศาสนาก็ได้ ในทัศนะของพุทธศาสนา ความเป็นมนุษย์ประกอบขึ้นจากสาระที่สำคัญหลายอย่าง และหนึ่งในสาระสำคัญนั้นก็คือศักยภาพที่จะคาดหวังและก้าวไปหาอนาคตที่ดีงาม ศักยภาพนี้เป็นสิ่งเดียวกับสิทธิตามธรรมชาติแบบปฐมภูมิ มนุษย์ไม่สามารถสลัดสาระของความเป็นมนุษย์ออกไปจากตนได้ เมื่อสิทธิปฐมภูมิเป็นสาระอันหนึ่งของความเป็นมนุษย์ สิทธิปฐมภูมิที่ว่านี้จึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจถ่ายโอนให้ใครได้

ข้อความที่กล่าวมาในย่อหน้าที่ผ่านมานี้เป็นเรื่องที่ลึกซึ้ง ความลึกซึ้งดังกล่าวนี้อาจอธิบายได้ชัดเจนหากเราจะแยกให้เห็นว่า สิทธิตามธรรมชาติสองแบบที่กล่าวมาแล้วนั้นมีคำใช้เรียกที่แตกต่างกันคือ

๑. เมื่อเราจะพูดว่ามนุษย์มีสิทธิแบบปฐมภูมิ คำที่ถูกต้องสำหรับใช้เรียกอาการที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิทธิประเภทนี้คือ มนุษย์เป็นสิทธิ (man is right)

๒. เมื่อเราจะพูดว่ามนุษย์มีสิทธิแบบทุติยภูมิ คำที่เหมาะสมสำหรับเรียกความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิทธิประเภทนี้คือมนุษย์มีสิทธิ (man has right)

ความเป็น (being) กับความมี (having) มีนัยทางปรัชญาต่างกัน มนุษย์สามารถสลัดสิ่งที่ตนมีอยู่ได้ แต่มนุษย์ไม่สามารถสลัดความเป็นออกไปจากตัวเองได้ เมื่อเราเกิดมาเป็นมนุษย์ เราถูกธรรมชาติสร้างมาให้มีสาระจำนวนหนึ่งสาระเหล่านี้คือแก่นของความเป็นมนุษย์ พุทธศาสนาถือว่าสิทธิในร่างกายและชีวิตเป็นสิ่งที่ธรรมชาติมอบมาให้มนุษย์ในรูปของสาระความเป็นมนุษย์ เมื่อเป็นสาระหรือความเป็น มนุษย์จึงไม่มีทางสลัดสิทธิดังกล่าวนี้ออกไปจากตน คนที่เบียดเบียนในชีวิตสามารถฆ่าตัวตายได้ เพราะนั่นเป็นการใช้สิทธิที่ตนมีอยู่ถ้าเขาไม่กลัวพอ หรือฆ่าตัวตายไม่ได้เพราะข้อจำกัดบางประการ เขาก็สามารถขอร้องให้คนอื่นช่วยฆ่าเขาได้ การร้องขอนี้ยังเป็นการใช้สิทธิของตนอยู่ แต่คำร้องขอนี้ไม่มีผลทำให้เขาสามารถเพิกถอนหรือถ่ายโอนสิทธิในชีวิตนี้ได้ เพราะมันคือแก่นที่ติดตรึงอยู่กับเขา คนที่ลงมือฆ่าไม่ว่าจะเพราะสงสารหรืออะไรก็ตามแต่พุทธศาสนาถือว่าทำผิด เราไม่มีสิทธิฆ่าใครแม้เจ้าตัวยินยอมก็ตาม สิทธิที่จะจบชีวิตมีเพียงเจ้าของชีวิตเท่านั้นที่สามารถใช้สิทธินี้ได้

ทัศนะของพุทธศาสนาตามที่กล่าวมาแล้วยังสามารถใช้ตอบคำถามทางจริยธรรมบางประการที่เป็นปัญหาในปัจจุบันได้ เช่นปัญหาการซื้อขายอวัยวะเพื่อการปลูกถ่ายทางการแพทย์ นายเขียวยากจน เขาตัดสินใจขายอวัยวะชิ้นหนึ่งให้แก่นายแดงซึ่งเป็นคนรวย ในทัศนะของพุทธศาสนา นายแดงไม่มีสิทธิในอวัยวะของนายเขียว แม้ว่าอวัยวะนั้นเขาจะซื้ออย่างถูกต้องและเจ้าของอวัยวะคือนายเขียวเต็มใจขายก็ตาม สิทธิในร่างกายและชีวิตเป็นสิ่งที่ไม่อาจถ่ายโอนได้ ดังนั้นไม่ว่ากรณีใดก็ตาม ไม่มีใครสามารถขายหรือซื้ออวัยวะมนุษย์ได้โดยไม่ผิดศีลธรรม

จะอย่างไรก็ตาม เนื่องจากสิทธิดังกล่าวนี้จะจบสิ้นลงทันทีเมื่อมนุษย์ตาย (สิทธิในร่างกายและชีวิตเริ่มต้นเมื่อขันธห้ารวมกันเข้าเป็นมนุษย์และจบสิ้นเมื่อขันธห้าแยกออกจากกัน)^๔ ดังนั้น การใช้ประโยชน์จากอวัยวะที่ผู้ตายบริจาคไว้จึงไม่ถือเป็นการละเมิดสิทธิ

สิทธิตามกฎหมาย

ในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม เป็นธรรมดาที่จะต้องมีปัญหาความกระทบกระทั่งระหว่างผู้คนในสังคม ปัญหาเหล่านี้สามารถแก้ไขและป้องกันได้ด้วยการออกกฎกติกาในการอยู่ร่วมกัน ตัวอย่างของกฎกติกาที่ว่านี้ก็เช่นกฎหมายที่เราใช้กันอยู่ในปัจจุบัน ปัญหาความกระทบกระทั่งกันระหว่างผู้คนในสังคมนั้นเกิดจากความไม่เคารพสิทธิตามธรรมชาติของกันและกัน การตรากฎหมายรับรองสิทธิตามธรรมชาติจึงเป็นแนวทางสำหรับแก้ไขปัญหที่ว่านี้ สิทธิที่รับรองโดยกฎหมายนี้เรียกว่าสิทธิตามกฎหมาย

ในทัศนะของพุทธศาสนา เดิมทีมนุษย์ทุกคนมีสิทธิตามธรรมชาติอยู่แล้ว สิทธินี้ได้แก่ สิทธิในร่างกายและชีวิตกับสิทธิในทรัพย์สินที่หามาได้ด้วยร่างกายและชีวิตนั้น เมื่อมนุษย์มารวมกันอยู่เป็นชุมชน มนุษย์ไม่เคารพในสิทธิตามธรรมชาติที่กล่าวมานั้น ความไม่เคารพนั้นแสดงออกด้วยการทำร้ายเช่นฆ่ากันบ้างปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ทำให้สังคมมีความจำเป็นต้องตรากฎระเบียบสำหรับรับรองสิทธิตามธรรมชาติที่มีอยู่แล้วนั้น ในการตรากฎระเบียบรับรองสิทธินี้ พุทธศาสนามีหลักสำคัญๆ ดังจะได้กล่าวเป็นลำดับไปดังนี้

๑. สิทธิตามกฎหมายต้องสอดคล้องกับสิทธิตามธรรมชาติ

หลักข้อนี้เป็นหลักทั่วไป ความหมายของหลักการข้อนี้คือ ในการตรากฎหมายนั้น สิ่งแรกที่สุดที่ผู้ตราจะต้องพิจารณาก็คือ มนุษย์ทุกคนมีสิทธิตามธรรมชาติดำรงอยู่แล้ว สิทธิตามธรรมชาตินี้เองคือรากฐานของสิทธิตามกฎหมาย การตรากฎหมายรับรองสิทธิจะปราศจากรากฐานทางเหตุผลรองรับหากว่าผู้ตราไม่คำนึงถึงสิทธิตามธรรมชาติ

๒. การตรากฎหมายที่มีผลทำให้เกิดการละเมิดสิทธิตามธรรมชาติของคนจำนวนหนึ่ง จะทำได้ก็ต่อเมื่อมีเหตุผลเพียงพอเท่านั้น

ปกติสิทธิตามธรรมชาติที่กฎหมายจะสามารถรับรองได้คือสิทธิที่ไม่ก้าวก่ายหรือล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น การตรากฎหมายรับรองสิทธิตามที่กล่าวมาในข้อแรกจะไม่มีปัญหาหากว่าสังคมมนุษย์ไม่มีความขัดแย้ง แต่ในความเป็นจริงก็คือ สังคมมนุษย์เต็มไปด้วยความขัดแย้ง ความขัดแย้งนี้เมื่อแก้ด้วยวิถีทางกฎหมายจำเป็นที่คนจำนวนหนึ่งจะต้องถูกละเมิดสิทธิ การละเมิดสิทธิตามธรรมชาตินี้พุทธศาสนาถือว่าเป็นไปได้ถ้ามีเหตุผลเพียงพอ ในที่นี้ผู้เขียนขอแบ่งลักษณะปัญหาออกเป็นสองประเภท แล้วจะแสดงให้เห็นว่าในแต่ละประเภทนั้นเหตุผลเท่าใดจึงจะเรียกว่าเหตุผลที่เพียงพอ

ก. ปัญหาของปัจเจกบุคคล นาย ก. เป็นมนุษย์ในฐานะมนุษย์เขาย่อมมีสิทธิตามธรรมชาติในร่างกายและชีวิตตามที่กล่าวมาแล้ว นาย ก. ทำความผิดร้ายแรง สังคมเห็นว่าความผิดขนาดนี้ต้องลงโทษด้วยการประหารชีวิต การประหารชีวิตนาย ก. เป็นการละเมิดสิทธิตามธรรมชาติของนาย ก. สิทธิในร่างกายและชีวิตนี้พุทธศาสนาถือว่าเป็นสิทธิที่ไม่อาจถ่ายโอนได้ ดังนั้น ไม่ว่าในกรณีใดๆ เราไม่สามารถช่านาย ก. ได้โดยไม่ละเมิดสิทธิดังกล่าวนี้

จะอย่างไรก็ตาม เนื่องจากการกระทำของนาย ก. ส่งผลกระทบต่อสังคมค่อนข้างรุนแรง เมื่อเทียบความชั่วร้ายที่จะเกิดจากการละเมิดสิทธิในชีวิตของนาย ก. กับความชั่วร้ายที่จะเกิดแก่สังคมหากว่าสังคมไม่มีมาตรการเอาผิดกับบุคคลที่กระทำการแบบนี้ พุทธศาสนาก็กยอมให้มีกฎหมายที่ละเมิดสิทธิของปัจเจกบุคคลผู้กระทำความชั่วนั้นได้ ดังพระพุทธรวณะที่ตรัสถึงหลักในการบัญญัติพระวินัย ๑๐ ประการ ข้อ ๑ ถึง ๖ ที่ยกมาอ้างในเชิงอรรถหมายเลข ๑๐ ที่ผ่านมาแล้วนั้น

สรุปเป็นหลักการก็คือ หากว่าปัจเจกบุคคลในสังคมทำความชั่วร้าย ก. แล้วสังคมพิจารณาเห็นว่า ก. นี้เป็นความชั่วที่ร้ายแรงกว่า ข. ซึ่งได้แก่ความชั่วอันเกิดจากการละเมิดสิทธิตามธรรมชาติของผู้กระทำความชั่วนั้น ปริมาณความชั่วร้ายที่มากกว่านั้นคือเหตุผลเพียงพอที่

จะทำให้เราสามารถตรากฎหมายที่ละเมิดสิทธิของปัจเจกบุคคลนั้นๆ ได้

เนื่องจากการลงโทษผู้ทำผิดในทัศนะของพุทธศาสนาไม่ใช่การแก้แค้น (retribution) หากแต่คือการให้บทเรียนเพื่อให้คนผิดนั้นกลับตัวเป็นคนดี^{๖๐} ดังนั้นสิ่งหนึ่งที่ผู้ตรากฎหมายสำหรับลงโทษคนผิดจะต้องตระหนักก็คือ ทำอย่างไรการลงโทษนั้นจึงจะเบาที่สุดแต่ในขณะเดียวกันก็สามารถทำให้คนผู้นั้นกลับตัวเป็นคนดีได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในทางทฤษฎี อาจมีคำถามเกิดได้ว่า หากความชั่วอันเกิดจากการลงโทษเท่ากับความชั่วที่คนผู้นั้นกระทำการตรากฎหมายที่ละเมิดสิทธิแบบนี้ถือว่ามีเหตุผลสนับสนุนหรือไม่ในทัศนะของพุทธศาสนา เรื่องนี้ผู้เขียนคิดว่า ในทางปฏิบัติ การชั่งน้ำหนักระหว่างความชั่วสองฝ่ายแล้วเห็นว่าเท่ากันเป็นเรื่องที่ทำได้ยากมาก ดังนั้นคำถามนี้แม้จะเป็นปัญหาในทางทฤษฎี แต่ก็ไม่ใช่ปัญหาในทางปฏิบัติ แม้ในส่วนของทฤษฎีเอง เราก็อาจตอบคำถามนี้ได้ว่ากฎหมายที่กำหนดโทษคนผิดเท่าๆ กับความชั่วที่เขาทำลงไปก็ยิ่งถือว่าชอบด้วยเหตุผลอยู่ แต่กฎหมายนี้จะมีน้ำหนักยิ่งขึ้นหากเราแสดงให้เห็นได้ว่าปริมาณความผิดที่คนผู้นั้นทำมากกว่าความชั่วร้ายที่เกิดจากการลงโทษ การลงโทษที่ดีในทัศนะของพุทธศาสนาคือการลงโทษที่ละเมิดสิทธิตามธรรมชาติของผู้ทำผิดน้อยที่สุด ขณะเดียวกันก็เป็นระบบการลงโทษที่มีประสิทธิภาพหลักๆ สองประการคือ ช่วยให้ผู้ทำผิดกลับตัวกลับใจเป็นคนดี และช่วยป้องกันความชั่วร้ายทำนองเดียวกันนั้นที่จะเกิดในอนาคต^{๖๑} นักอาชญาวิทยาบางสำนักอาจเห็นว่า วิธีที่ดีที่สุดที่จะป้องกันมิให้มีการกระทำชั่วทำนองเดียวกันเกิดขึ้นคือต้องลงโทษให้หนักเข้าไว้ เรื่องนี้พุทธศาสนาไม่ปฏิเสธเสียเลยทีเดียว แต่สิ่งที่พุทธศาสนาเรียกร้องคือ ความสมดุลระหว่างน้ำหนักการละเมิดสิทธิกับประสิทธิภาพในการป้องกันความชั่วร้ายที่จะเกิดในอนาคต พุดง่าย ๆ ก็คือ ในกรณีที่เราจำเป็นต้องลงโทษอย่างรุนแรง พุทธศาสนาก็ไม่ปฏิเสธ แต่ทั้งนี้การลงโทษนั้นต้องเป็นมาตรการที่ผ่านการ

พิจารณาอย่างรอบคอบแล้วเห็นว่าเป็นวิธีที่ละเมิดสิทธิตามธรรมชาติของผู้ทำความผิดน้อยที่สุดแล้ว และเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพในการป้องกันความชั่วร้ายแบบเดียวกันนั้นซึ่งจะเกิดในอนาคตด้วย

ข. ปัญหาระหว่างกลุ่มชนหรือระหว่างปัจเจกบุคคลกับกลุ่มชน ในการตัดทางด่วนสายหนึ่งในกรุงเทพมหานคร ทางการจำเป็นต้องเวนคืนที่ดินชาวบ้านจำนวนหนึ่ง ชาวบ้านที่ถูกเวนคืนที่ได้รวมตัวกันประท้วง ไม่ยอมย้ายออกไปจากที่ดินที่ถูกเวนคืนนั้น นี่คือตัวอย่างปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชน ในความขัดแย้งนี้ มีคนอยู่สองฝ่าย ฝ่ายแรกคือชาวบ้านเจ้าของที่ดินที่ทางด่วนตัดผ่าน ฝ่ายที่สองคือประชาชนผู้จะได้รับประโยชน์จากทางด่วนสายนี้

สมมติว่าเมื่อถึงที่สุดแล้วรัฐบาลตัดสินใจตัดทางด่วน ผลก็คือชาวบ้านที่ถูกเวนคืนที่ดินก็ต้องย้ายออกไป และด้วยระบบการชดเชยที่ล้าสมัย ชาวบ้านเหล่านั้นจึงได้รับค่าชดเชยที่ไม่คุ้ม การตัดสินใจของรัฐบาลครั้งนี้จึงถือเป็นการละเมิดสิทธิในทรัพย์สินของชาวบ้านเหล่านั้น อย่างเห็นได้ชัด ปัญหาที่ว่า อะไรคือเหตุผลสนับสนุนว่าการกระทำของรัฐนี้แม้จะเป็นการละเมิดสิทธิของชาวบ้านจำนวนหนึ่ง แต่ก็เป็นการกระทำที่ชอบธรรมแล้ว

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนหรือระหว่างปัจเจกบุคคลกับกลุ่มชนตามที่กล่าวมานี้พุทธศาสนาเรียกว่าวิวาทาธิกรณ์ ปัญหาประเภทนี้หมายถึงปัญหาที่เกิดจากการที่สองฝ่ายมีทัศนคติไม่ตรงกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เมื่อต่างฝ่ายต่างใช้เหตุผลชี้แจงความเห็นของตนเพื่อให้อีกฝ่ายยอมรับแล้วปรากฏว่า แต่ละฝ่ายยังคงยืนยันความเห็นของตน พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้ใช้วิธีเอาเสียงข้างมากเข้าตัดสิน วิธีตัดสินความขัดแย้งโดยเอาเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์นี้เรียกว่าเยภยยลิกา^{๖๒}

ในการตัดสินปัญหาโดยวิธีฟังเสียงข้างมากนี้ มักมีปัญหาคิดตามมาว่า อะไรคือความยุติธรรม จำนวนเสียงที่มากกว่าเพียงพอหรือที่จะทำให้การตัดสินปัญหาดังกล่าวนี้อยุติธรรมเป็นการยุติธรรมแล้วหรือสำหรับคน

จำนวนหนึ่งที่ต้องย้ายออกไปจากผืนแผ่นดินที่เคยอยู่กันมาหลายชั่วอายุคนเพียงเพราะว่าพวกเขาบังเอิญเป็นคนกลุ่มน้อยเมื่อเทียบกับคนอื่นจำนวนหนึ่งที่จะได้ผลประโยชน์จากทางด่วนนั้น เรื่องนี้เราจะอธิบายกันอย่างไร

ปัญหาตามที่แสดงมาข้างต้นเกิดกับแนวคิดทุกระบบที่ถือเกณฑ์เสียงข้างมากในการตัดสินใจขัดแย้ง (เช่นระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย) เรื่องนี้พุทธศาสนาตอบว่า เวลาที่กล่าวถึงความยุติธรรมเราต้องแยกความยุติธรรมออกเป็นสองส่วน ส่วนแรกคือความยุติธรรมของระบบ ส่วนที่สองคือความยุติธรรมของกรณีเฉพาะที่เกิดขึ้นภายในระบบนั้น ๆ คำถามข้างต้นเป็นปัญหาเพราะคนถามมุ่งไปที่ความยุติธรรมแบบที่สองคือความยุติธรรมของกรณีเฉพาะ เรื่องทำนองนี้จะไม่เป็นปัญหาถ้าเราจะตอบปัญหาโดยมุ่งไปที่ความยุติธรรมแบบแรกคือความยุติธรรมของระบบ

มีเรื่องเล่าไว้ในพระสูตรว่า หลังจากที่พระพุทธองค์ปรินิพพานได้ไม่นาน วัสสการพราหมณ์ได้มีโอกาสพบกับพระอานนท์ วัสสการพราหมณ์ได้เรียนถามพระอานนท์ว่า ก่อนจะปรินิพพาน พระพุทธองค์ได้ทรงแต่งตั้งพระภิกษุรูปใดเป็นประมุขสงฆ์แทนพระองค์หรือไม่ พระอานนท์ตอบว่าไม่มี และได้อธิบายว่า ก่อนจะปรินิพพานได้ตรัสว่า สิ่งที่คุณสงฆ์ควรเคารพยึดถือแทนพระศาสดาคือธรรม

ธรรมในที่นี้ก็คือหลักการหรือระบบที่ทรงวางไว้ก่อนจะปรินิพพานนั่นเอง พระอานนท์ยังได้กล่าวต่อไปว่า หลักการหรือระบบดังกล่าวนี้เองคือสิ่งสำหรับใช้อธิบายว่า เมื่อมีการลงโทษพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่ทำความผิด อะไรคือความยุติธรรมในการละเมิดสิทธิส่วนบุคคลดังกล่าวนี้ ขอให้สังเกตข้อความต่อไปนี้

ท่านพราหมณ์ ! พระอรหันตสัมมาสัมพุทธองค์ผู้ทรงรอบรู้ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทและแสดงปาฏิโมกข์ไว้สำหรับภิกษุทั้งหลาย เมื่อถึงวันอุโบสถ พวกอาตมภาพซึ่งอาศัยอยู่ในเขตคามเดียวกันทั้งหมดก็จะมารวมกันแล้วเชิญพระภิกษุที่ทรงจำปาฏิโมกข์นั้นได้แม่นยำให้แสดงเนื้อหา

ของพระปาฏิโมกข์ขณะที่พระภิกษุรูปนั้นแสดงปาฏิโมกข์อยู่ ภิกษุรูปใดต้องอาบัติ พวกอาตมภาพทั้งหลายก็จะจัดการปรับอาบัติตามธรรมและตามหลักการที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ การปรับอาบัตินี้ไม่ใช่พวกอาตมภาพเป็นผู้กระทำ ธรรมต่างหากที่ใช้ให้พวกอาตมภาพทำ”

จากข้อความข้างต้นจะเห็นว่า ในทัศนะของพุทธศาสนา เมื่อใครก็ตามเข้ามาสู่สังคมสงฆ์แล้ว การเข้ามานั้นคือการยอมรับกฎกติกาในการอยู่ร่วมกันที่คณะสงฆ์ทั้งหมดร่วมกันยอมรับว่าเป็นหลักการที่ดีงามและยุติธรรม เมื่อมีใครสักคนทำความผิด คณะสงฆ์ก็ลงโทษการลงโทษนั้นโดยเนื้อหาถือคือการละเมิดสิทธิส่วนบุคคลแต่การละเมิดนี้เป็นความชอบธรรมและความชอบธรรมนี้ก็เป็นความชอบธรรมของระบบ ไม่ใช่ความชอบธรรมของคนบุคคลที่ได้รับมอบหมายจากคณะสงฆ์ให้ดูแลการลงโทษนั้น

ในเรื่องการวินิจฉัยความขัดแย้งโดยใช้เสียงข้างมากก็เช่นกันเมื่อพระภิกษุสองฝ่ายเห็นต่างกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แล้วฝ่ายเสียงข้างน้อยก็แพ้ ไม่ใช่เพราะความเห็นสู้ไม่ได้ แต่เพราะจำนวนคนสู้ไม่ได้ เราต้องมองประเด็นความยุติธรรมไปที่ระบบ ระบบที่ว่านี้พระพุทธองค์ทรงเห็นว่ายุติธรรมแล้ว เป็นธรรมตามที่คนหมู่มากจะเห็นต่างกันในเรื่องต่างๆ เมื่อต่างฝ่ายต่างไม่สามารถโน้มน้าวให้อีกฝ่ายเห็นตามตนได้ วิธีที่ดีที่สุดที่จะแก้ไขความขัดแย้งนี้ก็ใช้เสียงข้างมากตัดสิน การใช้เสียงข้างมากตัดสินไม่ได้แปลว่าฝ่ายชนะถูก ฝ่ายแพ้ผิด การใช้เสียงข้างมากมีความหมายเพียงว่า หากเราต้องการให้กิจกรรมของหมู่คณะดำเนินต่อไปได้ เราต้องฟังเสียงข้างมาก ฝ่ายที่แพ้ในครั้งนี้อาจจำเป็นต้องแพ้ในเรื่องอื่นๆ สรุปความว่า ระบบเสียงข้างมากพระพุทธองค์ทรงกำหนดขึ้นเพื่อให้คณะสงฆ์ซึ่งเป็นธรรมดาดังต้องเห็นต่างกันในเรื่องต่างๆ สามารถดำเนินกิจกรรมไปได้ และระบบดังกล่าวนี้ก็เป็นระบบเปิด ที่ว่าเป็นระบบเปิดหมายความว่า กลุ่มที่แพ้หรือชนะจะไม่จำกัดอยู่เฉพาะฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเด็ดขาด กลุ่มที่ชนะในวันนี้อาจแพ้ในวันหน้า เมื่อเราจะพูดถึงความยุติธรรมเราต้องมองไปไกลถึงระบบทั้งหมด ไม่ใช่มองมาที่เฉพาะเหตุการณ์

เฉพาะครั้งใดครั้งหนึ่งเท่านั้น

ชาวบ้านที่ถูกเวนคืนที่ดินอาจดูเหมือนไม่ได้รับความยุติธรรมถ้าดูเฉพาะกรณีนี้ แต่ถ้าดูกว้างออกไปถึงระบบทั้งระบบ เราจะพบว่า คนกลุ่มนี้อาจรวมอยู่ในคนกลุ่ม

ใหญ่ที่ได้รับประโยชน์จากการสร้างเขื่อนซึ่งเป็นอีกกรณีหนึ่งก็ได้ และก็เช่นเดียวกัน ชาวบ้านที่ถูกไล่ที่เพราะการสร้างเขื่อนคราวนี้ก็อาจรวมอยู่ในคนกลุ่มใหญ่ที่ได้รับประโยชน์จากการสร้างโรงงานไฟฟ้าปรมาณูซึ่งเป็นอีกกรณีหนึ่งก็ได้ นี่คือความยุติธรรมของระบบ

การอ้างอิง

๑. สังยุตตนิกาย นิทานวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๖ ข้อที่ ๖๑ ; อรรถกถาที่มนิกาย เล่มที่ ๒ หน้า ๒๖-๒๗.
๒. สังยุตตนิกาย สคาถวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๕ ข้อที่ ๙๐๓.
๓. ทีมนิกาย ปาฎิกวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๑ ข้อที่ ๑๙๘-๒๐๔.
๔. คำอธิบายเนื้อหาของหลักธรรมเรื่องทิศหกนี้โดยละเอียดเป็นข้อๆ ไปดู อรรถกถาที่มนิกาย เล่มที่ ๓ หน้า ๑๔๔-๑๕๑.
๕. ทีมนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๑๔๑.
๖. สังยุตตนิกาย นิทานวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๖ ข้อที่ ๖๑.
๗. ธรรมบท ขุททกนิกาย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๑๑.
๘. วินัยปิฎก มหาวิภังค์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒ ข้อที่ ๖๓๑.
๙. วินัยปิฎก มหาวิภังค์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒ ข้อที่ ๖๓๑.
๑๐. วินัยปิฎก มหาวิภังค์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑ ข้อที่ ๒๐. คำอธิบายประโยชน์ของการบัญญัติวินัยแต่ละข้อดู อรรถกถาวินัยปิฎก เล่มที่ ๑ หน้า ๒๖๒-๒๖๕.
๑๑. วินัยปิฎก มหาวิภังค์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒ ข้อที่ ๘๕๐.
๑๒. สังยุตตนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๙ ข้อที่ ๑๔๕๘-๑๔๖๕.
๑๓. ตัวอย่างของปรัชญาเหล่านี้อาจดูได้จากทัศนะของนักปรัชญาที่ชื่อปุณณะ กัจจายณะ และทัศนะที่ปรากฏในคัมภีร์ภควัทคีตา เป็นต้น ดู ทีมนิกาย สิลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ ข้อที่ ๙๗; ภควัทคีตา ๒. ๑๖-๗๒. เป็นต้น
๑๔. อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๓ ข้อที่ ๑๔๕.

๑๕. อรรถกถาธรรมสังคณี หน้า ๑๔๕; ฎีกาวินัยปิฎก เล่มที่ ๑ ข้อที่ ๒๗๘.

เกี่ยวกับเรื่องการฆ่าตัวตายนี้ท่านผู้อ่านควรระลึกด้วยว่าเรากำลังอภิปรายในขอบเขตของศีลธรรมสำหรับสังคม ไม่ได้ อภิปรายในแง่ศีลธรรมของปัจเจกบุคคล กล่าวง่าย ๆ คือขณะนี้เรากำลังพิจารณาว่า ในแง่สังคม คนที่ฆ่าตัวตายพุทธศาสนาคิดอย่างไร คำตอบคือไม่ผิด เพราะไม่ละเมิดสิทธิของใคร คนที่ฆ่าตัวตายนั่นใช้สิทธิในชีวิตของตน เมื่อเขาไม่ต้องการมีชีวิตอยู่ ก็เป็นสิทธิอันชอบธรรมที่เขาจะยุติชีวิตตนเอง ในแง่สังคม เราไม่อาจตำหนิเขาได้ จะอย่างไรก็ตาม การฆ่าตัวตายนี้หากพิจารณาในแง่ศีลธรรมของปัจเจกบุคคล พุทธศาสนาดูถือว่าการกระทำที่ไม่ถูกต้อง เป็นการกระทำที่เกิดจากอภิสลมูลคือความหลง

๑๖. ธรรมบท พุทธทณิกาย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๒๐.

๑๗. วินัยปิฎก มหาวิภังค์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑ ข้อที่ ๑๗๖-๑๗๙.

๑๘. วินัยปิฎก มหาวิภังค์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑ ข้อที่ ๑๗๖-๑๗๙.

๑๙. ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าสิทธิในร่างกายและชีวิตจบสิ้นลงเมื่อตายจะเห็นได้จากการที่พุทธศาสนาไม่ถือการฆ่าผู้ที่ตายแล้ว (โดยเข้าใจว่ายังมีชีวิตอยู่) เป็นความผิด ดู องค์ประกอบของปาณาติบาตข้อแรก (ปาโม สัตว์นั้นยังมีชีวิตอยู่ การฆ่าสัตว์ที่ตายแล้วไม่จัดเป็นปาณาติบาต) ใน อรรถกถามัชฌิมนิกาย เล่มที่ ๑ หน้า ๒๑๑. เป็นต้น

๒๐. พุทธทณิกาย ชาตก ปฐมภาค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗ ข้อที่ ๓๕๗.

๒๑. หลักการลงโทษตามที่กล่าวมานี้พระพุทธรองค์ไม่ได้ตรัสเอาไว้ตรง ๆ ผู้เขียนสรุปจากหลักธรรมที่สำคัญในพุทธศาสนาสองเรื่อง คือ ๑. หลักธรรมที่ว่าควรลงโทษคนผิดไม่ใช่การแก้แค้น หากแต่เป็นการให้บทเรียนเพื่อให้คนผู้นั้นได้มีโอกาสปรับปรุงตัวเองให้ดีขึ้น (ดู เจริญอรรถหมายเลขที่ ๒๐ ที่ผ่านมา) และ ๒. หลักธรรมที่ว่าถ้ามีความจำเป็นต้องทำชั่วก็อย่าทำความชั่วนั้นบ่อย (พุทธทณิกาย ธรรมบท พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๑๙) พระพุทธรองค์นี้แม้จะมุ่งไปที่เรื่องเวลา แต่ก็น่าจะตีความคลุมมาถึงเรื่องปริมาณของความชั่วที่จะทำลงไปด้วย เมื่อประมวลสองหลักธรรมนี้เข้าด้วยกันแล้ว ทำให้สรุปได้ว่า ถ้าจำเป็นต้องลงโทษ (ซึ่งเป็นบาปที่จำเป็นต้องทำ) ก็ให้มีความรุนแรงน้อยที่สุด และต้องระลึกเสมอว่าการลงโทษนี้ไม่ใช่การแก้แค้น ไม่ใช่การเรียกร้องการชดใช้ หากแต่คือการให้บทเรียนเพื่อให้คนผู้นั้นมีโอกาสกลับตัวกลับใจเป็นคนดี เป็นสมาชิกที่ดีของสังคมในวันหน้า

๒๒. วินัยปิฎก จุลวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๖ ข้อที่ ๖๑๑.

๒๓. มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ ข้อที่ ๑๑๑.